

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ШВЕЦЬ ВЕРОНІКА СТЕПАНІВНА

Допускається до захисту:

В.о. завідувача кафедри загальної та
соціальної психології

к. психол. н., доцент

_____ Н.Д. Корольова

« _____ » _____ 2025р.

**ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ГЕНДЕРНУ
ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Матохнюк Л.О.,

д.психол.н., професор,

професор кафедри загальної та
соціальної психології

Оцінка: ____ / ____ / ____

Голова ЕК: _____

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Швець В.С. Вплив батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків. Спеціальність 053 «Психологія», Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі висвітлено теоретичні аспекти та досліджено емпірично особливості формування гендерної ідентичності підлітків. Показано роль стилів батьківського виховання та розподілу ролей в процесі становлення гендерної ідентичності підлітків. Встановлено кореляційні зв'язки між різними характеристиками батьківської сім'ї та особливостями формування гендерної ідентичності підлітків. Зокрема, виявлено вплив стилів виховання на ступінь батьківського контролю та самостійності підлітків у визначенні своєї гендерної ролі. Так батьки більше контролюють дітей та мають сильніший вплив на формування гендерної ідентичності у сім'ях з авторитарним і авторитетним стилями виховання. Діти самостійно обирають у ліберальному та індіферентному стилях та мають більшу автономію у процесі формування гендерної ідентичності. Авторитетний стиль забезпечує оптимальний баланс між батьківським впливом та самостійністю дитини. На основі отриманих результатів розроблено програму для підлітків щодо формування гендерної ідентичності. Програма є структурованим комплексом 10 психологічних занять, головна мета яких сприяти усвідомленню підлітками власної гендерної ідентичності та надати підтримку в процесі їх самопізнання та самовираження. Також описані практичні рекомендації для батьків, педагогів та психологів щодо підтримки підлітків у процесі формування їхньої гендерної ідентичності.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, стилів батьківського виховання, розподілу ролей у сім'ї, фемінність, маскулінність, андрогінність, самовираження, стереотипи.

Містить : 101 с., 14 табл., 3 рис. , 2 дод., бібліограф.: 54 найм.

ABSTRACT

Shvets V.S. The influence of parent-child relationships on adolescents' gender identity. Specialty 053 "Psychology", Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

In the qualification (bachelor's) work, theoretical aspects are highlighted and the peculiarities of the formation of gender identity of adolescents are empirically investigated. The role of parenting styles and the division of roles in the process of the development of adolescents' gender identity is shown. Correlational relationships between various characteristics of the parental family and the peculiarities of the formation of adolescents' gender identity are established. In particular, the influence of parenting styles on the degree of parental control and independence of adolescents in determining their gender role was revealed. So parents have more control over children and have a stronger influence on the formation of gender identity in families with authoritarian and authoritative parenting styles. Children choose independently in liberal and indifferent styles and have more autonomy in the process of forming gender identity. Authoritative style provides the optimal balance between parental influence and the independence of the child. Based on the results obtained, a program for adolescents on the formation of gender identity has been developed. The program is a structured complex of 10 psychological classes, the main purpose of which is to promote the awareness of adolescents of their own gender identity and to provide support in the process of their self-knowledge and self-expression. Practical recommendations for parents, teachers and psychologists on supporting adolescents in the process of forming their gender identity are also described.

Keywords: gender, gender identity, parenting styles, division of roles in the family, femininity, masculinity, androgyny, self-expression, stereotypes.

Contains: 101 pages, 14 tables, 3 figures, 2 appendices, bibliography: 54 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ.....	8
1.1. Гендерна ідентичність як психологічний феномен	8
1.2. Психологічні особливості підліткового віку	11
1.3. Формування гендерної ідентичності у підлітковому віці в умовах сімейного середовища.....	13
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ.....	23
2.1 Методологія дослідження	23
2.2 Аналіз результатів дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків.....	28
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ	50
3.1 Програма формування гендерної ідентичності підлітків.....	50
3.2 Рекомендації щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці	53
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВОК.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	60
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті соціокультурних змін, трансформацій гендерних ролей та зростаючого впливу медіа на молодь залишається недостатньо вивченим ступінь впливу структури, стилю виховання та емоційно-психологічного клімату батьківської сім'ї на формування гендерної ідентичності підлітків. Виникає необхідність виявити, яким чином родинні моделі взаємодії, батьківські установки щодо гендеру та рольова поведінка батьків сприяють або перешкоджають формуванню стабільної та адекватної гендерної ідентичності в умовах сучасного соціального середовища. Підлітковий вік передбачає самовизначення в гендерному плані, а сім'я, як первинне середовище соціалізації, відіграє ключову роль у формуванні гендерної ідентичності дитини. Роль батьків у формуванні гендерних уявлень дитини може зменшуватися з часом, проте продовжуватиме залишатися одним з ключових факторів формування гендерної ідентичності. Таким чином, дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків є актуальним та необхідним для розуміння сучасних підлітків та розробки ефективних стратегій їхньої підтримки.

Мета дослідження. Дослідити вплив батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків.

Об'єкт дослідження – гендерна ідентичність підлітків.

Предмет дослідження. Психологічні особливості впливу чинників батьківсько-дитячих відносин (виховні стилі, рольова поведінка батьків, емоційний клімат) на становлення гендерної ідентичності сучасних підлітків.

Гіпотеза. Передбачається, що батьківсько-дитячі відносини відіграють визначальну роль у формуванні гендерної ідентичності підлітків. Зокрема, стиль сімейного виховання, моделі поведінки батьків та їхні гендерні уявлення впливають на розвиток гендерної самосвідомості та вибір гендерної ролі підлітка. Діти, які зростають у сім'ях із традиційними гендерними моделями, частіше схильні до прийняття стереотипних гендерних ролей, тоді як у сім'ях із

гендерно нейтральним підходом підлітки демонструють більшу гнучкість у сприйнятті гендерної ідентичності.

Завдання дослідження:

- 1) На основі теоретичного аналізу наукової літератури дослідити теоретичні підходи до вивчення гендерної ідентичності підлітків у психологічній науці.
- 2) На основі емпіричних даних виявити основні чинники батьківсько-дитячих відносин, які впливають на формування гендерної ідентичності підлітків.
- 3) На основі результатів емпіричного дослідження визначити особливості гендерної ідентичності підлітків залежно від типу сімейного виховання та гендерних установок батьків.
- 4) На основі отриманих результатів розробити практичні рекомендації для батьків та педагогів щодо формування позитивної гендерної ідентичності підлітків у сучасних умовах.

Методи дослідження. В роботі були використані наступні методи:

- Теоретичні – теоретичний аналіз джерел, їх систематизація.
- Емпіричні: статево-рольовий опитувальник Сандри Бем (BSRI), проєктивний метод незакінчених речень «Я чоловік/жінка», старомодна шкала сексизму (Old-Fashioned Sexism Scale) OFSS, методика «Стратегії сімейного виховання» С. С. Степанова в модифікації І.І. Махоніної, «Розподіл ролей у сім'ї» розробки Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської.
- Статистичні - кореляційний аналіз.

Практична значущість. Результати дослідження допоможуть розробити ефективні програми для шкіл та інших освітніх установ, спрямовані на формування гендерної ідентичності у підлітків. Також збагатять знання про процеси формування особистості та допоможуть розробляти методи психологічної підтримки підлітків з проблемами гендерної ідентичності. А особливо корисними результати стануть для батьків, оскільки допоможуть їм краще розуміти своїх дітей та будувати з ними довірливі стосунки.

Апробація. Основні результати дослідження:

1. Матохнюк, Л., Швець В. Розуміння власної гендерної ідентичності сучасними підлітками. *Psychology Travelogs*, вип. 1, Березень 2025, с. 16-27, DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-2> [28].

2. Швець В. Гендерний розподіл ролей у сім'ї. Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, 24–25 квітня 2025 р. / за ред. проф. В. А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 227-231 с. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/items/794fd0bd-fca8-422e-a073-a899862363ac> [40].

Структура роботи. Бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 101 сторінку містить 14 таблиць та 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ

1.1. Гендерна ідентичність як психологічний феномен

Гендерна ідентичність у сучасній психології є одним із найбільш досліджуваних феноменів. В основі гендерної ідентичності лежить самосприйняття індивіда у гендерному вимірі, яке формується під впливом біологічних, психологічних та соціокультурних чинників. Швидкі соціальні зміни супроводжуються динамікою розуміння понять гендеру та статі, тому дослідження гендерної ідентичності є надзвичайно актуальним.

Для початку, розмежуємо поняття гендеру та статі. Стать відноситься до біологічних характеристик людини, таких як репродуктивні органи, хромосоми, гормони. Вона визначається при народженні і є бінарною: чоловіча або жіноча. Гендер є соціальним поняттям і стосується соціальних ролей, очікувань та атрибутів, пов'язаних з жінками та чоловіками в конкретній культурі.

Як зазначає Кульчицька І.І. важливо також розрізняти визначення "статева ідентичність" та "гендерна ідентичність" [25]. Статева ідентичність - є усвідомленням себе як чоловіка чи жінки, на основі біологічної статі [25]. Гендерна ідентичність - це внутрішнє відчуття відповідності гендерним ролям, які визначаються суспільними нормами та стереотипами [25]. Людина може чітко усвідомлювати свою біологічну стать, але при цьому відчувати дискомфорт через невідповідність гендерним очікуванням. Це може проявлятися у переживанні нереалізованості, внутрішньому конфлікті та труднощах з адаптацією до соціального середовища [25].

Отже, гендерна ідентичність визначає особисте сприйняття свого гендеру, яке може не збігатися з біологічною статтю. Гендерна ідентичність відіграє головну роль у визначенні гендеру як соціального конструкту, вона визначає усвідомлення індивідом себе як суб'єкта соціальних і психологічних ролей.

В наукових роботах Комарніцької Л. М., Завадської І. М. висвітлено, що термін «гендерна ідентичність» був запропонований Джоном Мані у 1955 р. для позначення внутрішнього самовідчуття людини як чоловіка або жінки [20].

За довгий час дослідження цього феномену накопичилися різноманітні теоретичні підходи та інтерпретації його розуміння. Розглянемо деякий спектр теорій, розроблених для пояснення явища «гендерна ідентичність» (табл. 1.1) [20].

Таблиця 1.1. Основні теорії гендерної ідентичності

Теорія	Основні положення
Теорія ідентифікації З. Фрейда	Гендерна ідентичність формується через ідентифікацію дитини з батьком своєї статі. Дитина ототожнює себе з батьком однієї статі, переймаючи його характеристики та поведінку, а також вибудовує відносини суперництва з батьком протилежної статі.
Теорія гендерних лінз С. Бем	Гендерна ідентичність формується під впливом соціальних стереотипів та очікувань. Діти сприймають світ через "гендерні лінзи", які формують їхні уявлення, якими мають бути чоловіки і жінки.
Теорія соціального навчіння А. Бандури	Гендерна ідентичність формується за рахунок процесів спостереження і наслідування моделей поведінки дорослих. Діти навчаються гендерним ролям, спостерігаючи за батьками, вчителями, однолітками та героями з медіа.
Теорія когнітивного розвитку Л. Колберга	Гендерна ідентичність розвивається разом з когнітивними здібностями дитини. Діти активно будують схеми, які допомагають їм організувати інформацію про гендер.
Теорія соціальних ролей	Гендерні відмінності визначаються соціальними ролями, які відносять до чоловічих і жіночих. Суспільство формує очікування щодо поведінки чоловіків та жінок, а люди адаптуються до цих очікувань.
Теорія соціального конструювання гендеру	Гендер не є біологічним фактом, а соціальним конструктом, який постійно змінюється в залежності від культурних і історичних контекстів. Гендерна ідентичність створюється і підтримується через соціальні взаємодії.

З таблиці 1.1. «Основні теорії гендерної ідентичності» зрозумілим є огляд різних підходів до розуміння цього складного феномена. Можемо підсумувати,

що дослідження гендерної ідентичності прагнуть до інтеграції різних підходів, враховуючи як біологічні, так і соціальні фактори.

Так Чіп Р. С. у своїх дослідженнях розуміє гендерну ідентичність як динамічний конструкт, що відображає внутрішнє переживання індивідом своєї статі та включає в себе маскулінні та фемінні характеристики, що забезпечують реалізацію статевої поведінки [38].

Шевченко Н.В. гендерну ідентичність трактує як результат співвіднесення індивідом себе з певною статтю, на основі чого формується відношення до себе, як до представника конкретної статі, засвоюються відповідні форми поведінки й формуються особистісні характеристики [41].

Наукові дослідження С. О. Шлянчак та А. В. Шлянчак зосереджуються на відмінностях між статями через аналіз емоційних реакцій, когнітивних здібностей та соціальної поведінки [42]. Тезою, яка проходить крізь усю роботу, є твердження, що ці відмінності не абсолютні, а значною мірою обумовлені соціокультурними, індивідуальними та ситуативними факторами. Дослідники розглядають вплив соціокультурних норм, родини, освіти та медіа на формування гендерних ролей і стереотипів. Автори наголошують на важливості подолання традиційних стереотипів, які обмежують як маскулінність, так і фемінність, та пропонують підходи для сприяння рівності й гендерного балансу [42].

Приходимо до висновку, що гендерна ідентичність є ключовим елементом у визначенні гендеру як соціального конструкту, оскільки вона відображає внутрішнє самовідчуття індивіда та його взаємодію із соціальним середовищем. Вона не лише визначає усвідомлення людиною себе як суб'єкта певних соціальних і психологічних ролей, а й відіграє значну роль у формуванні її особистісних характеристик і поведінкових патернів. Сучасна гендерна психологія підкреслює необхідність комплексного аналізу гендерної ідентичності, що враховує біологічні, соціокультурні та індивідуальні фактори.

На основі аналізу наукової літератури під гендерною ідентичністю розуміємо - динамічний процес усвідомлення особистістю себе як представника

певної статі, та присвоєння собі відповідних соціальних ролей, форм поведінки та особистісних характеристик.

1.2. Психологічні особливості підліткового віку

Підлітковий вік — це період, який значною мірою програмує подальшу генезу особистості.

Як зазначають дослідниці Белякова С.М та Шовкова К.О. історія вивчення підліткового віку сягає давніх часів [3]. Першим, хто звернув увагу на особливості цього періоду, був Жан-Жак Руссо. У сучасній психології подібні ідеї розвинув Стенлі Холл на початку XX століття, написавши першу фундаментальну працю про підлітковий вік. Він визначив основну характеристику цього періоду як "кризу самосвідомості". На його думку, лише подолавши кризу, підліток формує "почуття індивідуальності", а до цього він перебуває у стані пошуку себе, що проявляється в його нестабільності [3].

Згідно з дослідженнями О. М. Близнюкової, підлітковий вік розглядається науковцями як період значних змін, перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується кризами та труднощами, і триває приблизно з 11-12 до 15-16 років, а наявні точки зору розділяються від сприймання підліткового періоду, як період безперервної кризи (Л. І. Божович) до протилежної думки, що підлітковий період може протікати без криз (Дж. Коулмен, М. Кле, Х. Ремшмідт, Ф. Райс, М. Раттер). Також є розбіжності щодо причин криз: деякі вчені пов'язують їх з неправильним вихованням (О.М. Леонтьєв, Л.І. Божович), а інші вважають їх природним етапом розвитку (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін) [4].

Видатний український дослідник В.О. Сухомлинський розглядає підлітковий вік через призму суперечностей, які можуть викликати емоційні переживання та різні поведінкові порушення [35].

Краєва О. А. визначає підлітковий вік періодом змін, що характеризується кризовими проявами, переглядом усталених цінностей та переконань, пошуком нових авторитетів [22]. Це вимагає від підлітка поступового формування нової

ідентичності та переходу на вищий рівень розвитку. Криза підліткового віку є переломним моментом розвитку, коли особистість, стає більш вразливою, але зростає її потенціал [22].

Шайгородський Ю. розглядав проблему періодизації підліткового періоду та виділив розбіжності щодо вікових меж підліткового періоду [39]. Автор визначив, що вчені з пострадянських країн зазвичай визначають його від 10-11 до 15-17 років, деякі дослідники об'єднують підлітковий та юнацький вік в один етап розвитку. Також часто розрізняють підлітковий вік у дівчат і хлопців, з різними віковими рамками, наприклад, М. Грімм визначає підлітковий період дівчат 12-15 років, хлопців 13-16 років [39], Ш. Бюлер розрізняє підлітковий вік дівчат у 11–13 років, а у хлопців – 14–16 р. [39].

Західні психологи переважно не розрізняють підлітковий та юнацький вік, використовуючи термін "отроцтво" і розширюючи вікові межі до 19-21 року. Так Е. Шпрангер зазначає, що підлітковий період посідає місце в середині юнацького віку, для дівчат 13–19 років, для юнаків 14–22 роки, де підліткова фаза триває між 13 та 17 роками [39]. Однак, незалежно від формальних вікових рамок, ключовим є розуміння сутності підліткового віку через психологічні зміни та розвиток особистості.

Янавська Т.А. зазначає, що специфічним новоутворенням самосвідомості підлітків є почуття дорослості, що продукує у цей період зміни життєвої позиції, що відображається у ставленні підлітка до себе, інших людей і світу. Ця зміна визначає напрямок і зміст його діяльності, нові прагнення, бажання, переживання та емоційні реакції [44].

У своїх роботах дослідниці Белякова С.М та Шовкова К.О. також виділяють ключові риси даного періоду – емоційна лабільність, боязнь бути висміяним і невпевненість у собі. У цей період діти стають більш збудливими та імпульсивними. Провідною діяльністю в цей період є спілкування з однолітками, особливо в інтимно-особистісному контексті. Основними потребами підлітків є приналежність до групи, прагнення до спілкування, самостійності, незалежності та визнання своїх прав [3].

Отже, для кожного підлітка підлітковий вік є кризовим. Даний період відрізняється утворенням нової соціальної позиції для дитини, в якій проявляється її усвідомлене ставлення до себе, як до члена соціуму. Через включення підлітка до діяльності суспільства, виникає потреба в самовираженні, яскраво проявляється прагнення проявляти свою індивідуальність. Прагнення до індивідуального самовираження зростає із мірою дорослішання підлітка.

Повноцінне проходження підліткового періоду дозволяє особистості перейти до дорослості, не втративши власну ідентичність та сприяє формуванню позитивної системи цінностей, стимулюючи подальший розвиток особистості.

1.3. Формування гендерної ідентичності у підлітковому віці в умовах сімейного середовища

Як зазначає Кульчицька І.І. формування гендерної ідентичності - це безперервний процес [25]. Від народження до початку шкільного навчання закладаються основи розуміння своєї статі, а в шкільні роки цей процес набуває нових аспектів, зокрема через знайомство з різноманітними образами чоловіків і жінок. У підлітковому віці, коли формується усвідомлення себе як особистості, гендерна ідентичність відіграє ключову роль. Її успішне формування сприяє зменшенню внутрішніх конфліктів, пов'язаних з невизначеністю своєї статі, кращій адаптації до соціального середовища та побудові здорових стосунків з батьками та однолітками, незалежно від їхньої статі [25].

Також вищезазначена авторка зазначає, що формування гендерної ідентичності у підлітків відбувається в рамках загального процесу їх соціалізації. А усвідомлення своєї гендерної ролі поглиблюється через спілкування [25].

Кікінежді О.М. пише про те, що гендерна ідентичність утворюється в процесі гендерної соціалізації, коли людина засвоює та відтворює соціальні норми, правила поведінки, установки, цінності та очікування, які відповідають культурним уявленням про ролі та призначення чоловіків і жінок у суспільстві [21].

Таким чином підлітковий вік передбачає самовизначення в гендерному плані, і як зазначає Нестеренко М. О. сім'я, як первинне середовище соціалізації, відіграє ключову роль у формуванні гендерної ідентичності дитини. Здорові дитячо-батьківські відносини сприяють розвитку позитивного та зрілого усвідомлення своєї статі [30].

У сім'ї відбувається процес гендерної соціалізації, де дорослі формують у дітей уявлення про прийнятну для їхньої статі поведінку. Це включає: моделювання, підкріплення, спрямування та оцінювання гендерно-маркованої поведінки. Саме в родині дитина вперше знайомиться з соціальними ролями, ідентифікує себе з батьками, вчиться взаємодіяти на рівноправних або традиційних засадах, засвоює перші цінності та моделі гендерної поведінки, а також освоює гендерну культуру. У дорослому віці людина часто відтворює моделі поведінки, засвоєні в батьківській сім'ї, які формуються на основі дитячих гендерних уявлень [12].

О. Главацька у своєму дослідженні виявила, що на формування гендерної ідентичності підлітків позитивно впливає узгодженість поглядів батьків на виховання, чіткий розподіл обов'язків між батьками, довірливі стосунки між дитиною та батьками, високий авторитет батьків [10]. Іншими словами, гармонійні та здорові сімейні відносини сприяють правильному формуванню гендерної ідентичності підлітка [10].

Дослідженням С. Мітіної показало, що неповна сім'я має помітно негативніший вплив на формування гендерної ідентичності особливо хлопчиків у підлітковому віці [29]. Хлопці з таких сімей демонструють суперечливі та нестабільні уявлення про гендерні ролі, часто асоціюючи маскуліність з агресією та брутальністю. Вони також відчувають труднощі у розвитку інтимно-особистісного спілкування та соціально-економічної сфери. Їм притаманні інфантильність, недостатній розвиток чоловічих якостей та конфлікт між бажанням відповідати гендерним стереотипам і реальним відтворенням чоловічої поведінки. У дівчат, які виховуються без батька, спостерігається пригнічення жіночності та домінування чоловічих рис. У їхніх сімейних ролях

проявляється надмірна самотійність, що може ускладнити майбутні стосунки з чоловіками [29].

Дослідження І. Лівандовської показують, що умови сімейної депривації негативно впливають на розвиток гендерної ідентичності підлітків [27]. У підлітків, які виховуються без батьків, часто спостерігається невизначений тип гендерної ідентичності та криза та нестабільність самосприйняття. Дівчата з інтернатних закладів демонструють підвищену андрогінність з тенденцією до маскулінності та невпевненість у собі. На противагу цьому, підлітки з повних сімей показують:

- хлопці - сформовану андрогінну або маскулінну ідентичність;
- дівчата - фемінну ідентичність, яка є соціально бажаною [27].

Отже, несприятливе сімейне середовище спотворює процес гендерної ідентифікації, оскільки гендерні ролі нав'язуються суспільством [27].

Гордонова Н.М. описує чітку тенденцію, що у підлітковому віці формується поведінка, що відповідає статі, через наслідування батьків [13]. Моделі чоловічої та жіночої поведінки, які демонструють батьки, стають важливими орієнтирами для самоідентифікації підлітка. Сім'я, з усіма її внутрішніми та зовнішніми взаємодіями, залишається важливим фактором, що впливає на формування гендерної ідентичності підлітків, навіть попри вплив гендерних стереотипів [13].

Підсумуємо, гендерна ідентичність – не статична категорія і вона може змінюватися протягом життя людини та відрізнятися на різних етапах життя, але одним із найважливіших факторів формування є сім'я як первинний агент соціалізації. Адже, формування гендерної ідентичності у підлітків відбувається в рамках загального процесу їх соціалізації, за яке в першу чергу відповідає сім'я.

Розглянемо сформовану нами, на основі теоретичного аналізу наукової літератури, модель розподілу сімейних ролей серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності.

Таблиця 1.2 Сфера «Виховання дітей» серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності

Авторитарна стратегія	Авторитетна стратегія	Ліберальна стратегія	Індиферентна стратегія	Прояв маскулінності та фемінності
Жорсткий контроль, гендерні стереотипи	Партнерське виховання, індивідуальний підхід	Мінімальний контроль	Відсутність уваги	Авторитарна – культивується традиційна маскулінність (сила, дисципліна) та фемінність (покірність). Авторитетна – поєднання якостей. Ліберальна – гендерна свобода. Індиферентна – нестійкі риси.

Відповідно до таблиці 1.2, приходимо до висновку, що у сфері «Виховання дітей» вплив стратегій виховання на гендерну ідентичність виглядає як:

- авторитарна стратегія: характеризується жорстким контролем з боку батьків, де рішення приймаються одноосібно; гендерні стереотипи активно нав'язуються, обмежуючи свободу вибору дитини; використовуються жорсткі методи дисципліни та покарання; ініціатива дітей пригнічується, заохочується слухняність; таким чином культивується традиційна маскулінність (сила, дисципліна) у хлопчиків та традиційна фемінність (покірність) у дівчаток;

- авторитетна стратегія: батьки встановлюють чіткі правила, але враховують думку дітей, використовується партнерське виховання, заохочується самостійність; використовуються методи позитивного підкріплення та підтримки; таким чином заохочується гармонійний розвиток маскулінних та фемінних якостей, незалежно від статі;

- ліберальна стратегія: батьки мінімально контролюють дітей, надаючи їм багато свободи, правила та очікування є нечіткими або відсутніми; тому діти самостійно формують свою гендерну ідентичність, можлива поява нестійких рис;

- індиферентна стратегія: батьки відсутні у житті дітей, не проявляють інтересу до їхніх потреб, відсутність будь яких методів виховання, тому формування гендерної ідентичності відбувається стихійно.

Таблиця 1.3 Сфера «Емоційний клімат в сім'ї» серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності

Авторитарна стратегія	Авторитетна стратегія	Ліберальна стратегія	Індиферентна стратегія	Прояв маскулінності та фемінності
Жорстка атмосфера, емоційна холодність	Підтримка, довіра	Нейтральний клімат	Емоційна відстороненість	Авторитарна – мінімум емоційності (низька фемінність). Авторитетна – баланс: чоловіки та жінки можуть проявляти емпатію. Ліберальна – вільне вираження емоцій. Індиферентна – відсутність емоцій.

Відповідно до таблиці 1.3, приходимо до висновку, що у сфері емоційного клімату вплив стратегій виховання на гендерну ідентичність виглядає як:

- авторитарна стратегія: характеризується жорсткою атмосферою та емоційною холодністю; мінімум емоційності, особливо "жіночих" емоцій (низька фемінність); заохочується стриманість, контроль емоцій, таким чином заохочуються прояви традиційної маскулінності;

- авторитетна стратегія: характеризується атмосферою підтримки та довіри; заохочується відкрите вираження емоцій; баланс: як хлопчики, так і дівчатка можуть проявляти фемінність чи маскулінність, формується емоційний інтелект;

- ліберальна стратегія: характеризується нейтральним кліматом, де емоції не обмежуються; дітям надається свобода вираження емоцій; можливі труднощі з регуляцією емоцій; тому діти самостійно формують свою гендерну ідентичність, можлива поява нестійких рис;

- індиферентна стратегія: характеризується емоційною відстороненістю, відсутністю емоційного зв'язку; діти відчувають емоційну

занедбаність; відсутність емоційного виховання, що може призвести до проблем з емоційною регуляцією та розумінням гендеру.

Таблиця 1.4 Сфера «Організація розваг» серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності.

Авторитарна стратегія	Авторитетна стратегія	Ліберальна стратегія	Індиферентна стратегія	Прояв маскулінності та фемінності
Розваги за статтю (хлопці – спорт, дівчата – ляльки)	Заохочення інтересів незалежно від статі	Дитина обирає сама	Байдужість, відсутність організації	Авторитарна – маскулінність та фемінність чітко окреслені. Авторитетна/Ліберальна – можливість поєднання. Індиферентна – самостійний вибір без опори.

Відповідно до таблиці 1.4, приходимо до висновку, що у сфері «Організація розваг» вплив стратегій виховання на гендерну ідентичність виглядає як:

- авторитарна стратегія: характеризується жорстким контролем з боку батьків, де рішення щодо розваг дитини приймаються відповідно до статі, хлопчикам нав'язуються "чоловічі" розваги, такі як спорт, технічні ігри, а дівчаткам - "жіночі", наприклад, ляльки, творчість, це обмежує дитину у виборі розваг, не даючи можливості розвивати інтереси, що не відповідають стереотипам, формуються традиційні гендерні ролі;
- авторитетна стратегія: характеризується заохоченням інтересів дитини незалежно від статі; такий підхід сприятиме розвитку гармонійної гендерної ідентичності, де дитина може вільно проявляти як "чоловічі", так і "жіночі" якості;
- ліберальна стратегія: характеризується тим, що дитина самостійно обирає розваги, без втручання батьків, тому батьки надають дитині повну свободу вибору, не обмежуючи її гендерними стереотипами;
- індиферентна стратегія: характеризується байдужістю батьків до організації розваг дитини, відсутністю будь-якої організації; дитина самостійно обирає розваги без опори, такий підхід може призвести до розвитку нестійкої гендерної ідентичності, де дитина відчуває невпевненість та ізоляцію.

Таблиця 1.5 Сфера «Роль господаря» серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності.

Авторитарна стратегія	Авторитетна стратегія	Ліберальна стратегія	Індиферентна стратегія	Прояв маскулінності та фемінності
Чоловік – господар, жінка – господиня	Партнерський підхід	Домовленість залежно від потреб	Відсутність розподілу ролей	Авторитарна – домінування маскулінності (господар), фемінність (домогосподарка). Авторитетна/Ліберальна – гнучке трактування. Індиферентна – без розподілу

Відповідно до таблиці 1.5, приходимо до висновку, що у сфері «Роль господаря» вплив стратегій виховання на гендерну ідентичність виглядає як:

- авторитарна стратегія: характеризується чітким розподілом ролей за статтю, де чоловік сприймається як "господар", а жінка - як "господиня"; чоловік бере на себе відповідальність за прийняття ключових рішень, контроль фінансів та інші важливі аспекти сімейного життя; жінка обмежується роллю домогосподарки, відповідаючи за виховання дітей та створення комфорту в домі; такий підхід підкреслює домінування маскулінності та обмежує прояви фемінності;
- авторитетна стратегія: передбачає партнерський підхід, де обидва партнери разом приймають рішення та виконують обов'язки; гендерні ролі трактуються гнучко, так як обидва партнери мають рівні права та обов'язки, що сприяє гармонійним та збалансованим стосункам.
- ліберальна стратегія: характеризується домовленістю між партнерами щодо розподілу ролей залежно від їхніх потреб та бажань, відповідно гендерні ролі також трактуються гнучко, з акцентом на індивідуальну свободу та самовираження.
- індиферентна стратегія: характеризується відсутністю чіткого розподілу ролей; можливе як повне ігнорування домашніх обов'язків одним з партнерів, так і прийняття на себе всіх обов'язків іншим, такий підхід не сприяє формуванню здорової гендерної ідентичності.

Таблиця 1.6 Сфера «Сімейна субкультура» серед стратегій виховання та їхній вплив на гендерну ідентичність через прояви маскулінності/фемінності.

Авторитарна стратегія	Авторитетна стратегія	Ліберальна стратегія	Індиферентна стратегія	Прояв маскулінності та фемінності
Традиційні, патріархальні	Створення спільних традицій, інтересів	Індивідуалізм	Відсутність субкультур	Авторитарна – традиційна маскулінність та фемінність. Авторитетна – поєднання. Ліберальна – акцент на особистість. Індиферентна – відсутність чітких орієнтирів.

Відповідно до таблиці 1.6, приходимо до висновку, що у сфері сімейної субкультури вплив стратегій виховання на гендерну ідентичність виглядає як:

- авторитарна стратегія: характеризується домінуванням патріархальних цінностей та норм, тому гендерні ролі чітко визначені та відповідають усталеним стереотипам, а діти виховуються в суворій відповідності до цих стереотипів, що обмежує їхню свободу вибору та самовираження і в них формується жорстка гендерна ідентичність, що відповідає традиційним гендерним ролям;
- авторитетна стратегія: передбачає створення спільних традицій та інтересів, які враховують потреби кожного члена сім'ї, де батьки заохочують дітей до розвитку як маскулінних, так і фемінних якостей;
- ліберальна стратегія: характеризується індивідуалізмом та акцентом на особистість кожного члена сім'ї; тут гендерні ролі трактуються гнучко, з урахуванням індивідуальних здібностей та потреб, діти активно самовиражаються та мають вільний вибір, що сприяє розвитку їхньої незалежності, однак, такий підхід може призвести до відсутності чітких орієнтирів та труднощів з соціальною адаптацією;
- індиферентна стратегія: характеризується відсутністю чіткої сімейної субкультури, де батьки не надають дітям чітких орієнтирів щодо

гендерних ролей, що може призвести до проблем з ідентифікацією, такий підхід не сприяє формуванню здорової гендерної ідентичності та може негативно вплинути на розвиток дітей.

Можемо підсумувати, що стратегії виховання в сім'ї мають значний вплив на формування гендерної ідентичності дитини. Авторитарна стратегія формує жорсткі гендерні стереотипи, обмежуючи свободу вибору дитини. Авторитетна стратегія сприяє гармонійному розвитку гендерної ідентичності, заохочуючи поєднання маскулінних та фемінних якостей. Ліберальна стратегія надає дитині свободу вибору, але може призвести до нестійких рис гендерної ідентичності. Індиферентна стратегія не сприяє формуванню здорової гендерної ідентичності, оскільки дитина не отримує чітких орієнтирів.

Отже, для формування гармонійної гендерної ідентичності дитини важливо, щоб батьки використовували авторитетну стратегію виховання, яка передбачає партнерські відносини, підтримку та заохочення індивідуальних здібностей дитини, незважаючи на стать дитини.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу, узагальнення наукової літератури встановлено:

- гендерна ідентичність - це динамічний процес усвідомлення особистістю себе як представника певної статі, та присвоєння собі відповідних соціальних ролей, форм поведінки та особистісних характеристик;
- до психологічних особливостей підліткового віку відносять процес перегляду усталених цінностей та переконань, пошук нових авторитетів, формування нової ідентичності та почуття дорослості; у підлітковому віці утворюється нова соціальна позиція, в якій проявляється усвідомлене ставлення підлітка до себе, як до члена соціуму, виникає потреба в самовираженні, яскраво проявляється прагнення проявляти свою індивідуальність, тим самим цей період є сенситивним для формування такого соціального конструкту як гендерна ідентичність;

- на формування гендерної ідентичності у підлітковому віці в умовах сімейного середовища впливають стратегії виховання та розподіл сімейних ролей у подружжі, адже таким чином батьки транслюють дітям гендерні стереотипи та впливають на прояви маскулінності чи фемінності у підлітків.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ

2.1 Методологія дослідження

Для реалізації емпіричного дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків та досягнення поставленої мети, було сформовано вибірку із учнів-підлітків «Вінницького ліцею №23» та їх батьків. Обґрунтування вибірки для емпіричного дослідження базується на декількох важливих моментах.

Репрезентативність навчального середовища. Вибірка сформована із учнів «Вінницького ліцею № 23», що є репрезентативним навчальним закладом регіону. Це дозволяє дослідити феномени, притаманні конкретному соціальному контексту, а також врахувати вплив шкільного середовища на формування гендерної ідентичності.

Вікова специфіка. Вік опитуваних становить 14–15 років – період інтенсивного формування особистісної та гендерної ідентичності. Цей критичний період є надзвичайно важливим для виявлення психологічних особливостей та змін, що відбуваються у процесі соціалізації, що робить вибірку актуальною для дослідження.

Статевий розподіл (Рис. 2.1). З загальної кількості 73 респондентів 30 складають хлопці (41%), а 43 – дівчата (59%). Такий розподіл дозволяє здійснити аналіз як спільних, так і відмінних рис у формуванні гендерної ідентичності між статями. Наявність більшої кількості дівчат може відображати специфіку ліцею або проявлятися як результат готовності до участі у дослідженні, що також є важливим аспектом для подальшого аналізу впливу соціальних та культурних чинників.

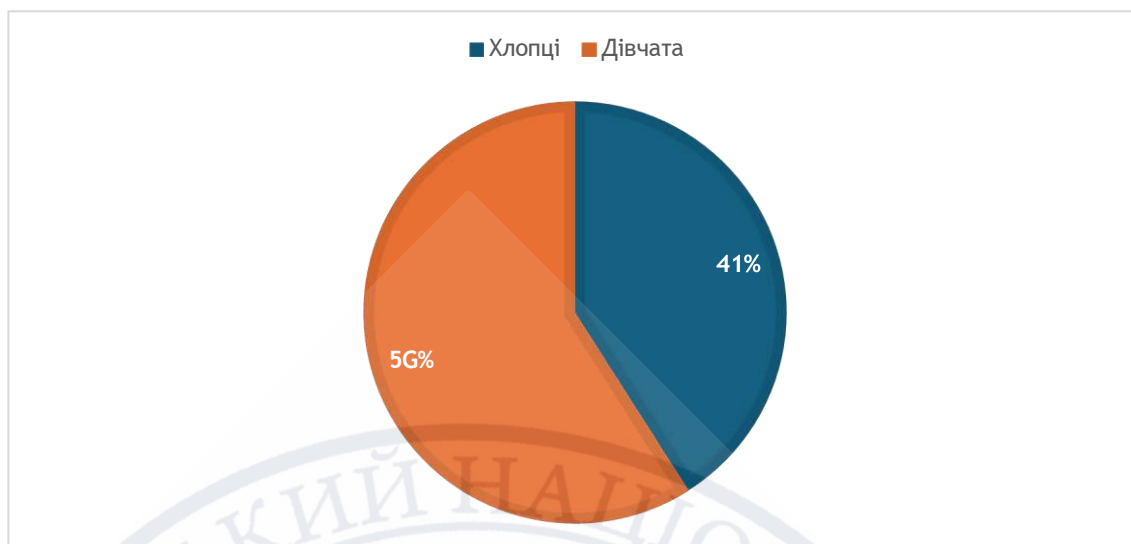

Рис. 2.1. Статевий розподіл вибірки серед учнів

Аналіз впливу батьківської сім'ї. Вибірка дозволяє врахувати вплив такого соціального інституту, як сім'я на формування гендерної ідентичності. Дослідження серед батьків дає можливість спостерігати, як цей чинник впливає на особистісний гендерний розвиток підлітків у важливий період їхнього життя.

Кількість досліджуваних батьків підлітків становить 55 респондентів. Вік опитуваних складає від 33 до 53 років. Статевий розподіл вибірки (Рис.2.2) становить 51 жінка та 4 чоловіки, що у відсотковому зазначенні становить 92,7 % та 7,3 % відповідно.

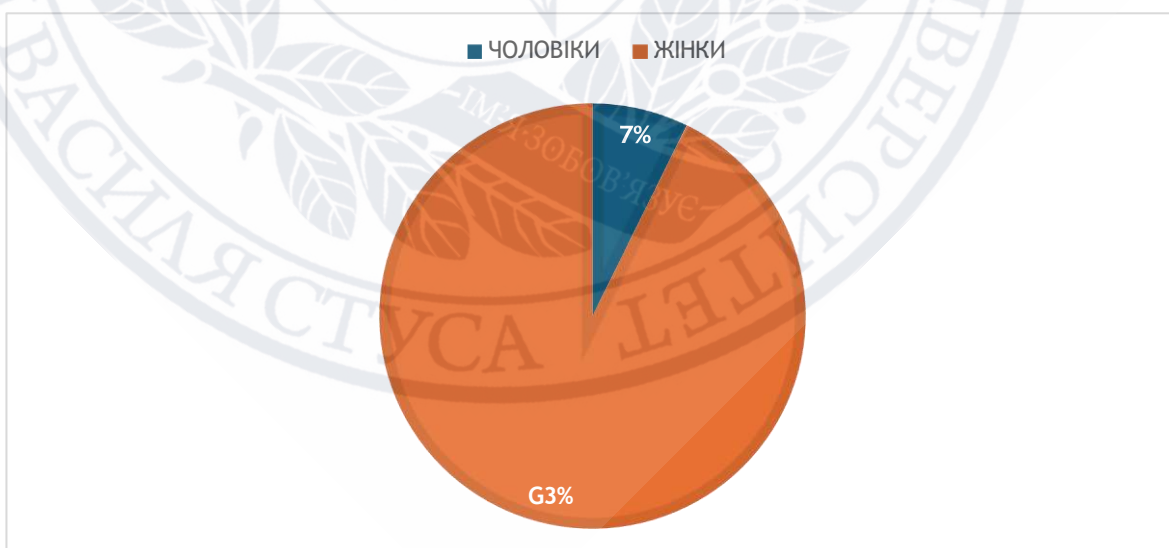

Рис. 2.2. Статевий розподіл вибірки серед батьків

Дослідження відбувалося за допомогою наступного методичного інструментарію :

Проективний метод незакінчених речень «Я—чоловік / жінка» [36].

Для дослідження змісту гендерної ідентичності як складного якісного феномену було використано проективний метод незакінчених речень «Я—чоловік / жінка». Даний опитувальник дозволяє провести аналіз гендерної ідентичності та визначити компоненти гендерної ідентичності, що складають Я-концепцію особистості. А також дослідити як ці компоненти відповідають загальноприйнятим нормам поведінки для чоловіків і жінок, уявленням суспільства про те, якими повинні бути чоловіки та жінки в різних сферах життя.

За основу було взято дослідження Ткалич М. Г., Зінченко Т. П., Касьян А. П. яке підкреслює, що гендерна ідентичність є динамічним та багатогранним конструктом [36].

Попри наявність спільних для обох статей елементів, існують і виражені гендерні відмінності, які відображають вплив соціальних, культурних та індивідуальних чинників.

Незакінчені речення методики поділені на три групи, кожна з яких є компонентом гендерної ідентичності [36] :

- а) Змістовно- когнітивний компонент («я —чоловік / жінка, тому що...», «...і знаю, що», «... і для мене» ;
- б) мотиваційно-діяльнісний компонент («я -чоловік / жінка і хочу...», «... і можу», «... і роблю»);
- с) емоційно-оцінний компонент («я —чоловік / жінка і не терплю ...», «... і засмучений(а) тим, що», «... і радий (а) , коли») [36].

За допомогою контент-аналізу, тобто аналізу відповідей на відкриті питання опитувань, ми змогли систематизувати та узагальнити отримані дані, що дозволило виокремити основні теми та патерни у відповідях респондентів. Розподіл відповідей за статтю сприяв виявленню специфічних особливостей формування гендерної ідентичності серед хлопців та дівчат. Отримані результати були представлені у відсотковому співвідношенні, що забезпечило

наочність даних та дозволило провести порівняльний аналіз між групами, зосереджуючись на ключових аспектах гендерних стереотипів і соціального конструювання гендерної ідентичності

Статеворольовий опитувальник Сандри Бем (BSRI) [45].

Опитувальник Сандри Бем (Bem, 1993) допомагає зрозуміти, які якості люди вважають характерними для чоловіків і жінок. Відповідаючи на запитання, люди показують, наскільки вони самі відповідають цим уявленням.

Складається із 60 тверджень – якостей особистості, які респондент може оцінити як наявні у себе, відповівши «так» чи «ні».

За допомогою підрахунку тверджень, ми можемо оцінити, наскільки сильно респонденти ототожнюють себе з традиційними уявленнями про маскуліність та фемінність. Крім того, цей тест дозволяє виявити так званих андрогінів - людей, які поєднують в собі як чоловічі, так і жіночі риси. Також аналізуючи їхні відповіді, ми можемо виявити, наскільки їхні уявлення про гендерні ролі відповідають гендерним стереотипам. Якщо в відповідях чоловіка перманентно переважають маскуліні якості, то можна говорити про стереотипне бачення своєї чоловічості, і навпаки у жінки.

Старомодна шкала сексизму (Old-Fashioned Sexism Scale) OFSS [52].

Старомодна шкала сексизму (OFSS) – це психометричний інструмент для оцінки схвалення респондентом традиційних гендерних ролей, стереотипів щодо жінок та чоловіків, а також оцінка схильності до дискримінації за статевою ознакою.

Ця шкала дозволяє виявити, наскільки людина дотримується застарілих уявлень про жіночі та чоловічі ролі в суспільстві. OFSS складається з кількох тверджень, на які респонденти мають відповісти, погодившись або не погодившись з ними.

Методика «Стратегії сімейного виховання» С.С. Степанова в модифікації І. І. Махоніної [24].

Методика націлена на самостійну оцінку батьками власних стратегій виховання у сім'ї. Складається із 10 питань, де є 4 варіанти відповіді. В

кінцевому результаті можна визначити переважаючу стратегію стилю батьківської поведінки та виховання:

а) Авторитарна стратегія - батьки встановлюють жорсткі правила, вимагають безумовного підпорядкування, не терплять заперечень. Вони рідко пояснюють свої вимоги. Батьки часто використовують накази, заборони, фізичні покарання. Характеризується високими вимогами, низькою чуйністю.

б) Авторитетна стратегія - батьки встановлюють чіткі справедливі правила, але водночас готові до діалогу з дитиною, пояснюють свої вимоги та враховують думку підлітка. Вони поєднують дисципліну з любов'ю та підтримкою. Авторитетний – високі вимоги, висока чуйність.

с) Ліберальна стратегія - батьки надають підлітку велику свободу, мінімізують контроль і рідко встановлюють правила. Вони прагнуть бути друзями для своїх дітей, уникають конфліктів і дозволяють дитині робити все, що вона хоче. Ліберальним – низькі вимоги, висока чуйність.

д) Індиферентна стратегія - батьки не проявляють інтересу до життя дитини, не встановлюють правил і не контролюють її поведінку. Вони часто емоційно віддалені від підлітка. Індеферентним – низькі вимоги, низька чуйність.

«Розподіл ролей у сім'ї» розробки Ю.Альошиної, Л.Гозмана та Є.Дубовської [1].

Опитувальник призначений для дослідження гендерних стереотипів у сім'ї. Методика використовується для проведення досліджень із дорослими. За його допомогою можна виявити рольову структуру сім'ї, гендерні сімейні установки та стереотипи.

Автори методики розподіляють застосування сімейних ролей на 7 основних сфер :

- 1) Виховання дітей
- 2) Матеріальне забезпечення сім'ї
- 3) Емоційний клімат у сім'ї
- 4) Організація розваг
- 5) Роль господаря та господині

- 6) Сексуальний партнер
- 7) Організація сімейної субкультури [1].

Так як організація дослідження відбувалася у навчальному закладі, то рекомендовано було вилучити питання, що стосуються сексуального життя пари та запитання із фінансової сфери, тому в нашому варіанті присутні лише 5 шкал.

Аналіз розподілу домашніх обов'язків дозволяє класифікувати сім'ї за типом:

- а) традиційні, де домашні справи чітко розділені за гендерним принципом, і домашні обов'язки виконує дружина
- б) егалітарні, де обов'язки розподіляються рівно між подружжям
- с) проміжні сім'ї - не спостерігається виражений розподіл сімейних ролей, розподіл є більш гнучкий.

2.2 Аналіз результатів дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків.

На першому етапі реалізації дослідження проводилося опитування учнів- підлітків, були використані наступні методики :

1. Проективний метод незакінчених речень «Я—чоловік/жінка» [36].

Як зазначалося у вище описаній структурі гендерної ідентичності, запитання опитувальника розділено на компоненти:

- 1) змістовно-когнітивний компонент;
- 2) мотиваційно-діяльнісний компонент ;
- 3) емоційно-оцінний компонент .

Перша група питань спрямована на дослідження *змістовно-когнітивного компонента* гендерної ідентичності, а саме, розуміння себе в контексті гендерних ролей, стереотипів та соціальних очікувань (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Результати діагностики змістовно-когнітивного компонент гендерної ідентичності у підлітків (% від загальної кількості опитаних)

Питання	Хлопці	Дівчата
я —чоловік / жінка, тому що...	• Таким народився (66,7) • Тому що в мене є чоловічі статеві органи (13,3) • Так вийшло, не знаю (16,7) • Мама вирішила (3,3)	• Такою народилася (55,9) • Тому що в мене є жіночі статеві органи (27,9) • Така стать , бо стать жіноча (7) • У мене є критичні дні (2,3) • Я красива і розумна (2,3) • Я низького зросту (2,3) • Я не знаю (2,3)
я —чоловік / жінка, і знаю...	• Я чоловік (30) • Все в моїх руках, багато чого можу (26,7) • Чоловіки більше працюють (10) • Шкідливі звички це погано, важливо здоров'я, сила (10) • Всі рівні (13,3) • Я гарний (6,7) • Я правий (3,3)	• Я жінка (23,3) • Я вільна, незалежна (18,7) • Всі рівні (16,3) • Я сильна , все зможу (11,6) • Я гарна, приваблива, розумна (11,6) • Жінки потерпають від чоловіків, права не рівні (11,6) • Я маю свої права, обов'язки, бажання (6,9)
я —чоловік / жінка, і для мене... (важливо)	• Важливий розвиток, майбутнє, бути краще (23,3) • Важливі мої хобі (23,3) • Важливо бути сильним , головним (20) • Повага інших (13,3) • Важливо бути розумним (6,7) • Важливо бути кращим (6,7) • Важлива рівність (6,7)	• Важливо почувати себе безпечно, щоб не порушувати мої кордони (25,6) • Важлива рівність, справедливість (25,6) • Важливо хороше ставлення, увага (18,7) • Важливо реалізовувати свої мрії, успіх (13,9) • Важливий зовнішній вигляд (13,9) • Мати сильного чоловіка (2,3)

В контексті гендерних ролей найпоширеніша відповідь серед хлопців – «Таким народився» (66,7%), що свідчить про переважну орієнтацію на біологічний чинник. Частина хлопців вказують на анатомічні особливості («Тому що в мене є чоловічі статеві органи» – 13,3%). Дещо менша група обирає невизначені або випадкові пояснення («Так вийшло, не знаю» – 16,7%), а зовсім невеликий відсоток (3,3%) пов'язує це з рішенням матері («Мама вирішила»). Серед дівчат також домінує відповідь «Такою народилася» (55,9%), проте частка тих, хто звертає увагу на анатомію, вища, ніж у хлопців («Тому що в мене є

жіночі статеві органи» – 27,9%). Зустрічаються специфічні пояснення, пов'язані з менструацією (2,3%) або власною зовнішністю («Я красива і розумна», «Я низького зросту» – по 2,3%). Певна частина респонденток не має чіткого пояснення («Я не знаю» – 2,3%).

В контексті стереотипі значна частка хлопців наголошує на самоствердженні та можливостях («Все в моїх руках, багато чого можу» – 26,7%), а також підкреслює свою чоловічу роль («Я чоловік» – 30%). Деякі респонденти говорять про соціальну активність чоловіків («Чоловіки більше працюють» – 10%), важливість здоров'я та сили (10%). Порівняно невеликі відсотки стосуються впевненості у власній привабливості («Я гарний» – 6,7%) або абсолютної правоти («Я правий» – 3,3%). Відповіді дівчат частіше акцентують на особистісній свободі й рівності («Я вільна, незалежна» – 18,7%, «Всі рівні» – 16,3%), а також на впевненості у власних силах («Я сильна, все зможу» – 11,6%). Частина респонденток висловлює критичне ставлення до нерівності («Жінки потерпають від чоловіків, права не рівні» – 11,6%). Досить помітний відсоток підкреслює свою привабливість та розум («Я гарна, приваблива, розумна» – 11,6%).

В контексті соціальних очікувань хлопці розділились на дві головні категорії – прагнення розвитку («Важливий розвиток, майбутнє, бути краще» – 23,3%) та особисті зацікавлення («Важливі мої хобі» – 23,3%). Помітно виражене бажання бути «сильним, головним» (20%) і потреба в повазі з боку оточення (13,3%). Дівчата найчастіше згадують потребу в безпеці та збереженні особистих кордонів (25,6%), а також рівність і справедливість (25,6%). Важливе місце посідає доброзичливе ставлення та увага (18,7%), прагнення до успіху (13,9%) й турбота про зовнішній вигляд (13,9%). Лише невелика частка (2,3%) вказує на бажання мати «сильного чоловіка».

Отримані дані дозволяють зробити кілька загальних висновків щодо розуміння підлітками своєї гендерної ідентичності. Для більшості підлітків біологічна стать є основним критерієм визначення гендерної ідентичності. Невелика частина підлітків висловлює невизначеність щодо своєї гендерної

ідентичності. Відповіді свідчать про наявність уявлень про традиційні гендерні ролі. Багато підлітків підкреслюють важливість рівності та індивідуальних якостей. Підлітки часто пов'язують свою гендерну ідентичність з особистісними якостями (сильний, гарний, розумний). Для хлопців характерний акцент на особистих досягненнях, контролі над ситуацією, фізичній силі. Дівчата частіше говорять про свободу, рівність та власні права. Більшість підлітків підкреслюють важливість особистісного розвитку та досягнення успіху. Підлітки цінують повагу, підтримку та безпеку в стосунках з іншими людьми. Багато підлітків відстоюють ідеї рівності та справедливості. Хлопці переважно орієнтовані на саморозвиток, особисті інтереси, лідерство та соціальне визнання. Дівчата більш зосереджені на психологічному комфорті, безпеці, рівності.

У цілому, результати відображають типові гендерні уявлення підлітків: хлопці орієнтовані на силу, лідерство та самореалізацію, тоді як дівчата – на безпеку, рівність, увагу та емоційну підтримку. Водночас і в одних, і в інших наявні елементи, що вказують на прагнення до рівних прав і можливостей, що може свідчити про поступову трансформацію традиційних гендерних стереотипів.

Розглянемо другий компонент гендерної ідентичності. *Мотиваційно-діяльнісний компонент* досліджує потреби особистості та висвітлює прагнення пов'язані з гендерними ролями (табл.2.2).

Таблиця 2.2. Результати діагностики мотиваційно-діяльнісного компоненту гендерної ідентичності підлітків (%)

Питання	Хлопці	Дівчата
Я – жінка (чоловік) і прагну, щоб ...	• Бути успішним, мати владу , повагу інших, бізнес (40) • Купити омріяну річ, гроші (23,3) • Була гендерна рівність (10) • Бути впевненим, мене приймали 2 (6,7) • Створити гарну родину (3,3) • Щоб жінки які хочуть гендерної рівності працювали в шахтах, на заводах (3,3) • Не знаю (13,3)	• Була гендерна рівність (34,9) • Мене поважали, враховували мої права (18,7) • Зникли стереотипи щодо жінок (18,7) • Мрії здійснювалися (13,9) • Знайти хорошого партнера, стати хорошою мамою (6,9) • Щоб був мир (2,3) • Не знаю (4,6)

Питання	Хлопці	Дівчата
Я – жінка (чоловік) і можу...	• Все , що хочу (30) • Жити, дихати, ходити (16,7) • Допомогати іншим (16,7) • Дати здачі, бути агресивним (6,7) • Бути щасливим (6,7) • Робити те ,що роблять жінки (3,3) • Бути доброзичливим для обох сторін, незалежно від гендеру (3,3) • Робити більше ніж жінки (3,3) • Не знаю (13,3)	• Робити те що роблять чоловіки, бути на рівні (23,2) • Одягати, що подобається мені, займатися що цікавить (23,2) • Висловлювати свою думку (13,9) • Досягнути успіху (9,4) • Захистити себе (9,4) • Не робити домашніх справ (9,4) • Жити (4,6) • Народити дитину (4,6) • Підтримувати інших (2,3)
Я – жінка (чоловік) і роблю...	• Що хочу, що вважаю потрібним, правильним (26,6) • Вчусь (16,7) • Своє життя краще та інших (16,7) • Добре те що вмію руками (10) • Вдосконалюю себе (10) • Заробляю гроші для себе, підтримки батьків (10) • Нічого (10)	• Що хочу (23,2) • Вчусь (18,7) • Все, щоб здійснити мрії, для щастя (16,3) • Дії щоб допомогти іншим дівчатам в рівності (11,6) • Світ краще (9,3) • Всі речі як і чоловіки , роблю краще за чоловіків (11,6) • Смачні страви (6,9) • Все роблю емоційно (2,3)

В контексті мотивації хлопці найчастіше декларують бажання бути успішними, мати владу й повагу (40%), а також наголошують на фінансовому добробуті (23,3%). Певна частка згадує про гендерну рівність (10%), однак трапляються і відповіді, що відображають скептичне ставлення до «жіночих» прагнень рівності. Лише невеликий відсоток (3,3%) говорить про бажання створити родину, і досить помітний сегмент (13,3%) не має визначеної позиції («не знаю»).

У дівчат основний акцент – прагнення до гендерної рівності (34,9%) та поваги до жіночих прав (18,7%), що доповнюється бажанням подолати стереотипи (18,7%). Також дівчата частіше згадують про особисті мрії (13,9%) і традиційні цінності (пошук хорошого партнера, материнство – 6,9%). Прагнення до миру відзначається в поодиноких випадках (2,3%), а 4,6% не визначилися з відповіддю.

В контексті можливостей у хлопців відчувається наголос на свободі дій: «можу робити все, що захочу» (30%). Серед інших відповідей – здатність допомагати (16,7%), вдаватися до агресії (6,7%) чи наслідувати «жіночі» ролі (3,3%). Водночас 13,3% не можуть конкретизувати, що саме їм під силу («не знаю»).

Найбільш характерним серед дівчат є прагнення зрівнятися з чоловіками у можливостях (23,2%) і право обирати власний стиль, займатися тим, що подобається (23,2%). Також дівчата часто згадують про самореалізацію: висловлювати думку (13,9%), досягати успіху (9,4%), захищати себе (9,4%). Деякі респондентки відзначають, що можуть не виконувати «традиційні жіночі» обов'язки (9,4%), або підкреслюють унікальну жіночу функцію народження дитини (4,6%).

В контексті дій більшість хлопців відповідає, що роблять те, що вважають правильним (26,6%), навчаються (16,7%), прагнуть покращити власне життя та життя інших (16,7%). Приблизно 10% хлопців відзначають роботу руками, самовдосконалення чи заробіток грошей, тоді як ще 10% зазначають, що «нічого не роблять» – тобто не конкретизують жодної діяльності.

Відповіді дівчат свідчать про те, що 23,2% роблять усе, що хочуть, 18,7% наголошують на навчанні, 16,3% – на діях, спрямованих на реалізацію мрій і досягнення щастя. Окремо виокремлюється група дівчат (11,6%), які підтримують інших дівчат у боротьбі за рівність або зазначають, що можуть робити все «не гірше, а то й краще за чоловіків». Певна частина пов'язує свою діяльність із покращенням світу (9,3%) чи традиційними жіночими ролями (готування страв – 6,9%).

Аналізуючи дані таблиці 2.2, виділимо декілька висновків. По-перше, незалежно від статі, підлітки прагнуть до успіху, самореалізації та визнання, але серед дівчат частіше згадують про бажання створити сім'ю та знайти партнера. По-друге, значна частина опитаних підкреслює важливість гендерної рівності та усунення стереотипів. Підлітки все більше виходять за рамки традиційних гендерних ролей і прагнуть до самовираження. По-третє, частина опитаних

виявляє зацікавленість у соціально-значимих проблемах та прагне внести свій вклад у їх вирішення.

Отже, дані таблиці 2.2 свідчать про наявність у підлітків як традиційних гендерних уявлень (орієнтація хлопців на успіх та владу, дівчат – на турботу і безпеку), так і нових тенденцій (спільне прагнення рівності, свободи самовираження, перегляд стереотипних ролей). Це вказує на поступову трансформацію гендерних моделей у підлітковому середовищі та підтверджує необхідність подальших досліджень щодо формування гендерної ідентичності з урахуванням сучасних соціальних змін.

Третій компонент - емоційно-оцінний, він охоплює емоційну оцінку особистістю своїх взаємодій із соціальним оточенням та самим собою, включаючи позитивні та негативні переживання. Цей компонент показує, як наші особисті переживання формують наше ставлення до себе та світу, що нас радує і засмучує (табл.2.3).

Таблиця 2.3. Результати діагностики емоційно-оцінчного компоненту гендерної ідентичності підлітків (% від загальної кількості опитаних)

Питання	Хлопці	Дівчата
Я – жінка (чоловік) і не терплю, коли ...	• На мене кричать, ображають, булять (40) • Кажуть що щось не так, знецінюють роботу чи інтереси, хобі (30) • Вказують що робити (16,7) • Брешуть(6,7) • Не поважають (6,7)	• Порушують особисті кордони, принижують(34,9) • Заставляють робити «жіночі» домашні справи , використання стереотипів «слабка стать», «ти ж дівчинка» (34,9) • Вказують що робити та не поважають (23,2) • Ображають тварин, інших людей (6,9)
Я – жінка (чоловік) і засмучений(а) тим, що ...	• Мало чесних людей, не все в житті справедливо (40) • Мало грошей (30) • Гендерні стереотипи актуальні (6,7) • Люди засуджують за зовнішній вигляд (6,7) • Я не засмучений (16,7)	• Панує гендерна нерівність чоловіки не мають поваги до жінок, принижують їх (42) • Іноді в мене бувають погані дні (27,9) • Мрії здаються недосяжними (23,2) • Я не засмучена (6,9)

Питання	Хлопці	Дівчата
Я – жінка (чоловік) і радий(а), коли ...	• Мене розуміють та підтримують, хвалять та говорять що все виходить (30) • Займаюсь улюбленою справою, зробив щось успішно (26,6) • В мене є гроші (23,4) • Багато друзів (10) • Мене називають привабливим (10)	• Мене підтримують, захищають, допомагають (27,9) • В мене все виходить (13,9) • Мені дарують подарунки (13,9) • Коли люди ставляться одне до одного однаково (11,7) • Коли є друзі (9,4) • Коли чоловіки говорять компліменти (6,9) • Люди не сліднують стандартам, не ображають людей за те, що вони вдягають, роблять (6,9) • Я виглядаю гарно (6,9) • Коли всі щасливі (2,3)

З позиції терпіння найпоширеніша реакція у хлопців (40%) стосується агресії з боку оточення: «на мене кричать, ображають, булять». Ще 30% не терплять знецінення власних захоплень або хобі. Для 16,7% неприйнятною є ситуація, коли їм «вказують, що робити». Водночас менші відсотки респондентів відзначають неприйнятність брехні (6,7%) або неповаги загалом (6,7%). У 34,9% дівчат найгостріше неприйняття викликає порушення особистих кордонів і приниження, водночас стільки ж (34,9%) відзначають неприйнятність стереотипів на кшталт «слабка стать» чи змушування до «жіночих» хатніх обов'язків. Ще 23,2% наголошують на тому, що не терплять неповаги й нав'язування чужої волі. Дещо рідше (6,9%) згадується обурення щодо жорстокого поводження з тваринами та людьми.

В контексті переживання негативних емоцій найбільше хлопців (40%) засмучені відсутністю чесності й справедливості у світі. Для 30% важливим чинником є «мало грошей», що свідчить про орієнтацію на матеріальну складову. 6,7% наголошують на все ще актуальних гендерних стереотипах, а ще 6,7% – на осуді за зовнішній вигляд. Водночас 16,7% зазначають, що взагалі не засмучуються. Серед дівчат найпоширеніша причина засмученості (42%) – гендерна нерівність, зокрема відсутність поваги до жінок із боку чоловіків. 27,9% згадують власні «погані дні», 23,2% говорять про недосяжність мрій, а 6,9% зізнаються, що не засмучені нічим.

В контексті переживання позитивних емоцій найчастіше (30%) хлопці радіють, коли відчують розуміння, підтримку та схвалення. 26,6% тішить можливість займатися улюбленою справою й досягати успіхів. Для 23,4% важливим чинником радості є наявність грошей. По 10% відзначають радість від багатьох друзів та отримання компліментів («коли мене називають привабливим»). Серед дівчат найбільша група (27,9%) вказує на радість від підтримки, захисту, допомоги. 13,9% тішить власна успішність, стільки ж (13,9%) – подарунки. 11,7% згадують про рівне ставлення між людьми. Менші відсотки відповідають про важливість друзів (9,4%), компліментів від чоловіків (6,9%), самовираження без осуду (6,9%) та впевненість у власній привабливості (6,9%). Лише 2,3% радіють, коли «всі щасливі».

Аналіз результатів із таблиці 2.3 дозволяє зробити такі висновки. Дівчата частіше згадують про негативне ставлення до гендерних стереотипів та дискримінацію за статевою ознакою. Обидві статі не терплять, коли порушуються їхні особисті кордони. Незалежно від статі, підлітки відчують схожі емоції, пов'язані з соціальними взаємодіями, самооцінкою та досягненнями. Підлітки обох статей високо цінують повагу, визнання їхніх заслуг та індивідуальних особливостей. Обидві статі висловлюють неприязнь до будь-яких форм дискримінації, особливо за гендерною ознакою. Підлітки прагнуть до позитивних емоцій, таких як радість, задоволення та щастя. Отже, емоційно-оціночний компонент гендерної ідентичності в підлітків демонструє поєднання традиційних установок (зокрема, чутливість дівчат до гендерної нерівності та прагнення хлопців до матеріального визнання) із поступовим розширенням сфери переживань, пов'язаних із особистісними правами, повагою до себе та інших, а також бажанням взаєморозуміння й підтримки.

Отже, на основі результатів проективної методики незакінчених речень «Я–чоловік / жінка» можемо виокремити ключові особливості розуміння власної гендерної ідентичності сучасними підлітками. Отримані дані засвідчують, що підлітки здебільшого визначають свою гендерну ідентичність через біологічну стать, проте вже на цьому етапі розвитку частина з них виявляє невизначеність

чи сумнів. У їхніх відповідях простежується наявність традиційних уявлень про гендерні ролі, водночас помітне й прагнення до подолання стереотипів, рівності та вільного самовираження. Хлопці переважно орієнтовані на успіх, контроль, лідерство, соціальне визнання й акцентують на власній фізичній силі. Дівчата частіше наголошують на безпеці, психологічному комфорті, рівних правах і позитивній взаємодії з оточенням. Обидві статі підкреслюють важливість особистісного розвитку, самореалізації та отримання підтримки з боку інших. Водночас у дівчат частіше згадуються прагнення до створення сім'ї та пошуку партнера, а також негативне ставлення до дискримінації й нав'язування «жіночих» обов'язків. Підлітки обох статей високо цінують повагу, визнання особистих досягнень та унікальних якостей. Вони не терплять порушення особистих кордонів і прагнуть до позитивних емоцій, доброзичливості та справедливості у взаєминах. У хлопців частіше фігурує орієнтація на матеріальну успішність і прагнення позбутися несправедливості, тоді як дівчата зосереджуються на протидії гендерній нерівності та відстоюванні власних прав. Загалом, поєднання традиційних гендерних уявлень із новими тенденціями свідчить про поступову трансформацію гендерних моделей у підлітковому середовищі.

2. *Статеворольовий опитувальник Сандри Бем (BSRI) [45].*

Після оцінювання результатів за опитувальником Сандри Бем ми змогли отримати дані про те, наскільки підлітки ідентифікують себе з традиційно чоловічими або жіночими рисами. А також виявити андрогінність, тобто поєднання обох типів рис у підлітків (Рис.2.3).

Результати, представлені на рис. 2.3, демонструють стереотипну тенденцію, що дівчата частіше демонструють фемінні риси, ніж хлопці. Ми отримали вищий відсоток фемінних дівчат (30,14%) порівняно з фемінними чоловіками (15,7%), що може бути пов'язано з більшою соціальною прийнятністю вираження жіночних рис у дівчат, ніж у хлопців, де демонстрація фемінних якостей може супроводжуватися стигмою або критикою.

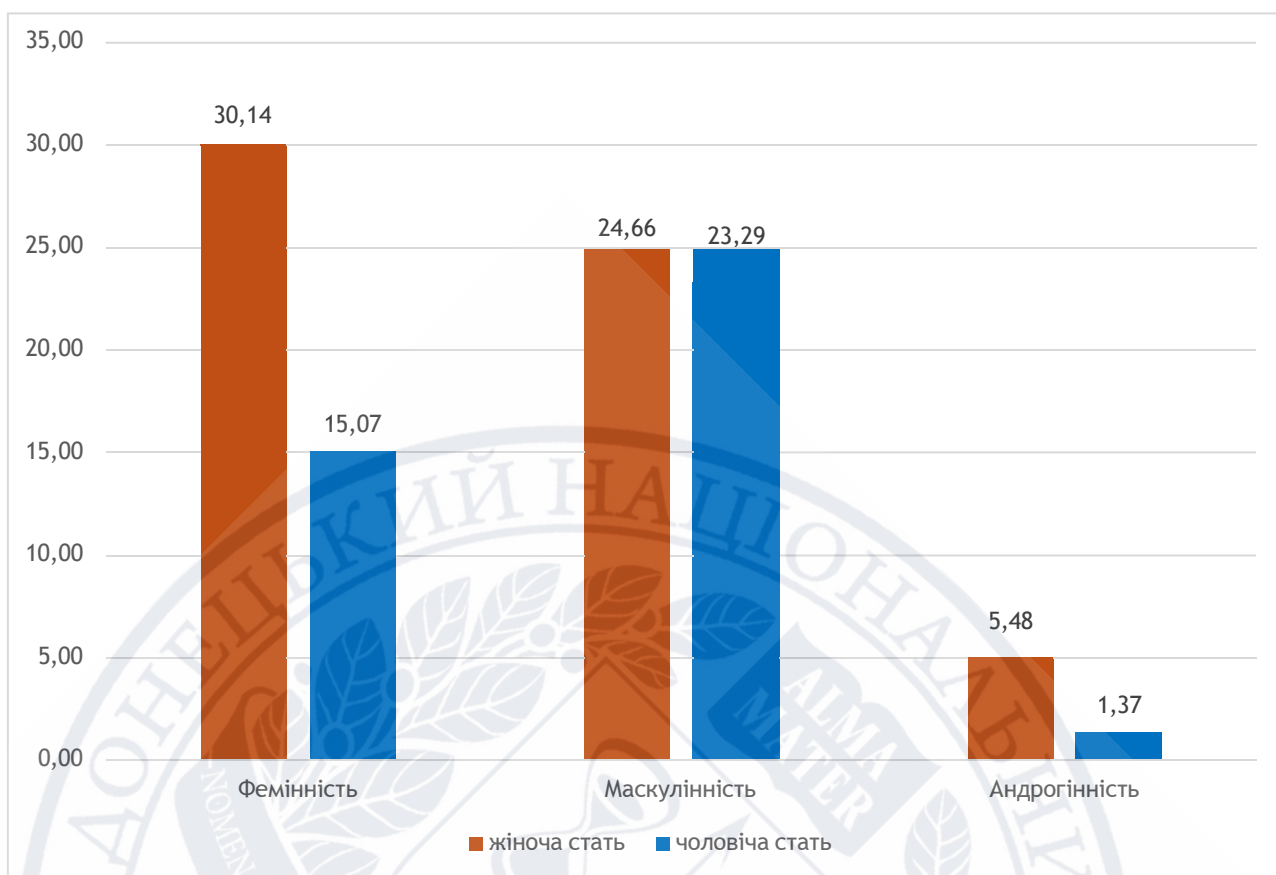

Рис.2.3 Результати діагностики ступеня вираженості у підлітків чоловічих та жіночих якостей за методикою BSRI (%)

Також ми можемо спостерігати досить збалансоване представництво маскулінних якостей як у хлопців (23,29%) , так і у дівчат (24,66%). Це свідчить про те, що маскулінні риси характеру не є виключно притаманними лише чоловічій статі, а розподіляються відносно рівномірно серед обох груп.

Незалежно від статі, відсоток підлітків з андрогінними якостями порівняно низький – це 1,37% у хлопців та 5,48% у дівчат. Варто зазначити, що вищий відсоток андрогінних дівчат свідчить про дещо більшу соціальну прийнятність поєднання маскулінних і фемінних рис у жінок порівняно з чоловіками. Це може бути пов'язано з тим, що сучасні культурні тенденції поступово розширюють можливості для жінок проявляти як силу та рішучість, так і м'якість та емоційність.

Важливо, що ми спостерігаємо низький загальний відсоток фемінних та андрогінних хлопців - це вказує на те, що суспільні очікування щодо чіткої

відповідності традиційним гендерним ролям все ще мають значний вплив, і для хлопців така ситуація є особливо вираженою, оскільки від них часто очікують дотримання усталених маскулінних норм, а прояви фемінності зустрічають спротив.

Для дівчат же вираження маскулінних та андрогінних рис є більш прийнятним і менш піддається соціальному осуду. Це може бути наслідком поступової зміни гендерних норм під дією феміністичних рухів, що дозволяє дівчатам поєднувати традиційно «чоловічі» якості, такі як лідерство, амбітність і рішучість, із фемінними рисами. Така гнучкість у самовираженні сприяє формуванню більш різнобічних особистостей, які можуть адаптуватися до різних соціальних і професійних середовищ.

Загалом, результати свідчать про те, що сучасні підлітки значною мірою піддаються впливу усталених гендерних стереотипів, які визначають прийнятні для їхньої статі моделі поведінки. Однак помітна також тенденція до поступового розширення рамок гендерної ідентичності, особливо серед дівчат. Це може свідчити про трансформацію суспільних уявлень щодо маскулінності та фемінності, що в майбутньому може сприяти більшій свободі самовираження незалежно від статі.

Другий етап реалізації дослідження передбачав проведення опитування батьків підлітків за наступними методиками .

1. Методика «Стратегії сімейного виховання» С.С. Степанова в модифікації І.І. Махоніної [24].

Проаналізуємо стратегії виховання батьків підлітків. Методика досліджувала наступні 4 стратегії (таб.2.4.).

Таблиця 2.4 Результати діагностики стратегій сімейного виховання батьків за методикою «Стратегії сімейного виховання» С.С. Степанова в модифікації І.І. Махоніної

Авторитарний	Авторитетний	Ліберальний	Індиферентний
1,80%	92,70%	1,80%	3,70%

Аналізуючи результати, представлені в Таблиці 2.4 , можна зробити кілька важливих висновків щодо стратегій сімейного виховання, які застосовують батьки сучасних підлітків.

По-перше – це домінування авторитетного стилю (92,70%). Ця стратегія передбачає поєднання високої вимогливості з високою підтримкою, створення сприятливого емоційного клімату та врахування думки дитини при ухваленні рішень.

Можемо припустити, що домінування авторитетного виховання (92,70%), може пояснювати відносно збалансований розподіл маскулінних рис серед хлопців (23,29%) та дівчат (24,66%). Ця стратегія виховання сприяє розвитку якості відповідальності, самостійності та впевненості в собі незалежно від статі. А дівчата в умовах авторитетного виховання можуть почуватися більш вільними у вираженні як традиційно фемінних, так і маскулінних рис, що, можливо, пояснює їхню більшу андрогінність (5,48%).

По-друге, ми спостерігаємо низький рівень авторитарного виховання (1,80%). Лише незначна частка батьків дотримується авторитарної стратегії, яка характеризується високою вимогливістю, жорстким контролем та обмеженим врахуванням потреб дитини. Такий низький показник свідчить про зменшення тенденцій до суворого, наказового виховання, що пов'язано з сучасними підходами до виховання, орієнтованими на розвиток особистості дитини. У сім'ях, де все ж таки присутня авторитарна модель, очікування суворой дисципліни та дотримання традиційних гендерних ролей можуть особливо впливати на хлопців, обмежуючи їхню емоційну виразність і формуючи стійке дотримання маскулінних норм.

Також низький відсоток ліберального виховання (1,80%). Ліберальний стиль, який передбачає низьку вимогливість і надмірну поблажливість, також має дуже мале поширення серед батьків. Це свідчить про усвідомлення батьками важливості встановлення певних меж і правил у вихованні дітей. Низький рівень ліберального виховання (1,80%) може пояснювати невисокий рівень андрогінності у підлітків, особливо серед хлопців (1,37%). У менш

контрольованих середовищах підлітки можуть більш вільно формувати свою особистість, проте, оскільки цей стиль не є поширеним, підлітки все ще залишаються в межах соціально прийнятних гендерних моделей.

По-третє, помітна частка індиферентного виховання (3,70%). Хоча цей стиль не є домінуючим, певний відсоток батьків все ж таки демонструє індиферентний підхід, який характеризується низьким рівнем як контролю, так і підтримки. Такий стиль виховання призводить до емоційної відстороненості батьків від дітей. Відсутність уваги та підтримки від батьків може бути одним із факторів, що впливає на нижчий рівень фемінності та андрогінності серед хлопців. У таких умовах підлітки можуть відчувати брак емоційного зв'язку, що, у свою чергу, призводить до уникнення поведінки, яка може вважатися соціально ризикованою (наприклад, демонстрації фемінних рис у хлопців).

Отримані результати свідчать про переважання авторитетного стилю виховання, що є позитивною тенденцією, оскільки цей стиль визнаний найбільш ефективним для розвитку дитини. Водночас наявність навіть невеликої частки індиферентного стилю може свідчити, що певні сім'ї стикаються з труднощами у вихованні, можливо, через брак часу, емоційного ресурсу або недостатню обізнаність щодо ефективних виховних стратегій. Переважання авторитетного виховання створює умови для більшого самовираження серед дівчат, що може пояснювати їхню більшу відкритість до андрогінних та маскулінних характеристик. Водночас хлопці, навіть у сприятливих умовах, все ще піддаються впливу традиційних маскулінних норм.

Отже, хоча сучасні батьки здебільшого дотримуються авторитетного стилю виховання, що сприяє гармонійному розвитку особистості, соціальні стереотипи щодо гендерних ролей все ще впливають на самовираження підлітків, особливо хлопців.

2. *“Розподіл ролей у сім'ї” Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської [1].*

Опитувальник «Розподіл ролей у сім'ї» був використаний для опитування батьків підлітків, щоб виявити рольову структуру сім'ї

(традиційна/егалітарна/проміжна) та гендерні сімейні установки щодо розподілу ролей серед подружжя. Розглянемо результати по п'яти сферах окремо (таб.2.5).

Таблиця 2.5. Результати діагностики батьків за методикою «Розподіл ролей у сім'ї» Ю .Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської

Сфера	Батьки 33-43 р. (39 респондентів)		Батьки 43-53 р. (16 респондентів)	
	Реалізує жінка	Реалізує чоловік	Реалізує жінка	Реалізує чоловік
Виховання дітей	69,3%	30,7%	75%	25%
Емоційний клімат	64,1 %	35,9%	68,7%	31,3%
Організація розваг	51,3%	48,7%	50%	50%
Роль господаря	35,9%	64,1%	43,7%	56,3%
Сімейна субкультура	61,5%	38,5%	50%	50%

Результати представлені в таб. 2.5 вказують на тенденцію до збереження традиційного розподілу ролей у сім'ї, де жінки частіше беруть на себе відповідальність за виховання дітей 69,3% та 75% - високі показники в обох групах, але група молодших батьків 33-34 р. має вищі показники включеності батька у виховання дітей – 30,7% проти групи старших 43-53 р., де цей показник 25%.

Наступна тенденція, що жінки відіграють ключову роль у створенні та підтримці емоційної атмосфери, у обох групах показники майже ідентичні: 64,1% та 68,7% .

Показники сфери «Організація розваг» свідчать про спільну участь чоловіків і жінок в організації дозвілля, так розподіл становить 51,3% та 48,7% у першій групі та 50% на 50% у старшій.

Роль господаря у обох групах відіграє чоловік, але у групі 33-43 роки цей показник більший - 64,1% , проти 56,3% чоловіків у групі 43-53 р., це значить, що чоловіки продовжують відповідати за матеріальне забезпечення та фізичну роботу по дому.

Остання сфера «Сімейна субкультура», де у групі 33-43 роки 61,5% жінок беруть участь у формуванні сімейної субкультури, а чоловіки – 38,5%. У групі 43-53 роки розподіл ролей стає рівномірним: 50% на 50%. Тобто з віком спостерігається тенденція до більш рівномірної участі обох статей у формуванні сімейних цінностей.

Також варто зауважити особливості статевого розподілу вибірки. У дослідженні із 55 респондентів, частка чоловіків становить лише 7,3 %, що вказує на можливу не включність чоловіків у батьківські шкільні групи, у яких проводилося опитування, або може вказувати на їхню не зацікавленість у проходженні опитувань. Це в свою чергу, підтверджує переважання жіночої ролі у сфері виховання дітей.

Можливі причини такого розподілу ролей. Історично склалося так, що чоловіки були годувальниками, а жінки – домогосподарками. Ці ролі закріпилися в культурі, тому з раннього дитинства дівчатка і хлопчики зазнають впливу гендерних стереотипів, які формують уявлення про те, якими повинні бути чоловіки і жінки.

Отже, результати діагностики батьків за методикою «Розподіл ролей у сім'ї» Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської сформували картину про розподіл ролей між жінками і чоловіками у сучасних сім'ях. Дані свідчать про збереження традиційного розподілу ролей. Жінки, як і раніше, беруть на себе основну відповідальність за виховання дітей, створення домашнього затишку та підтримання емоційного клімату в сім'ї. Чоловіки відіграють роль господаря, частіше беруть на себе організацію розваг та сімейну субкультуру.

Наслідки такого розподілу ролей: жінки часто відчувають перевантаження, оскільки на них лягає основна відповідальність за домашнє господарство і виховання дітей, а чоловіки можуть втрачати можливість активної участі у вихованні дітей і розвитку емоційної близькості з ними. Такий розподіл ролей підтримує гендерні стереотипи передаючи їх через виховання наступним поколінням та обмежує можливості для самореалізації як чоловіків, так і жінок.

3. Старомодна шкала сексизму OFSS [52].

Метою шкали є оцінка схвалення респондентом традиційних гендерних ролей, стереотипів щодо чоловіків і жінок, а також оцінка схильності до дискримінації за статевою ознакою. Ми співставили відповіді батьків та підлітків та отримали наступні результати (Табл.2.6).

Таблиця 2.6. Результати діагностики батьків та підлітків за допомогою OFSS

Запитання	Відповіді батьків	Відповіді підлітків
1. Жінки, як правило, не такі розумні, як чоловіки.	Цілком не згоден (40%) Не згоден (47,3%) Важко відповісти (9,1%) Згоден (3,6%) Цілком згоден (0%)	Цілком не згоден (38,4%) Не згоден (35,6%) Важко відповісти (15,1%) Згоден (2,7%) Цілком згоден (8,2%)
2. Мені було б однаково комфортно мати начальником як жінку, так і чоловіка	Цілком не згоден (5,5%) Не згоден (10,9%) Важко відповісти (14,5%) Згоден (49,1%) Цілком згоден (20%)	Цілком не згоден (4,1%) Не згоден (4,1%) Важко відповісти (9,6%) Згоден (43,8%) Цілком згоден (38,4%)
3. Важливіше заохочувати хлопчиків займатися легкою атлетикою, ніж заохочувати дівчат.	Цілком не згоден (12,7%) Не згоден (58,2%) Важко відповісти (23,6%) Згоден (5,5%) Цілком згоден (0%)	Цілком не згоден (19,2%) Не згоден (21,9%) Важко відповісти (46,6%) Згоден (8,2%) Цілком згоден (4,1%)
4 Жінки так само здатні логічно мислити, як і чоловіки.	Цілком не згоден (5,5%) Не згоден (7,3%) Важко відповісти (7,3%) Згоден (49,1%) Цілком згоден (30,9%)	Цілком не згоден (4,1%) Не згоден (4,1%) Важко відповісти (2,7%) Згоден (47,9%) Цілком згоден (41,1%)
5. Якщо обидва батьки працюють і їхня дитина захворіла у школі, школа має зателефонувати матері, а не батькові.	Цілком не згоден (12,7%) Не згоден (45,5%) Важко відповісти (7,3%) Згоден (27,3%) Цілком згоден (7,3%)	Цілком не згоден (21,9%) Не згоден (42,5%) Важко відповісти (28,8%) Згоден (5,5%) Цілком згоден (1,4%)

Спираючись на результати таблиці 2.6 ми можемо виявити відмінності в сприйнятті гендерних ролей між батьками та підлітками.

Як батьки, так і підлітки, не підтримують твердження про нижчий інтелект жінок. Однак серед підлітків більше тих, хто не визначився (15,1% проти 9,1%) і навіть цілком погоджується з твердженням (8,2% проти 0%). Водночас підлітки частіше висловлюють повну згоду з тим, що жінки здатні логічно мислити на

рівні з чоловіками (41,1% проти 30,9%). Це вказує про певний розрив у поглядах: хоч частина підлітків досі сприймає стереотипи, загалом вони більш категорично заперечують гендерні відмінності у мисленні.

Відмінності сприйняття жінок на керівних посадах між поколіннями не значні, але підлітки частіше висловлюють повну згоду з тим, що стать керівника не має значення (38,4% проти 20%). Це вказує на більш сучасні погляди молодшого покоління щодо рівності в кар'єрі.

Батьки частіше висловлюють несприйняття твердження про важливість заохочення хлопчиків до спорту більше, ніж дівчат (58,2% "не згоден" проти 21,9% серед підлітків). Підлітки значно частіше відповідають "важко сказати" (46,6% проти 23,6%), що може свідчити про меншу сформованість їхньої позиції або ж про несвідоме сприйняття гендерної нерівності як норми.

Батьки частіше вважають, що школа повинна дзвонити матері у разі хвороби дитини (34,6% "згоден" або "цілком згоден" проти 6,9% серед підлітків). Підлітки більше схильні заперечувати цей стереотип (21,9% "цілком не згоден" проти 12,7% серед батьків), що може свідчити про зміну уявлень про рівномірний розподіл батьківських обов'язків.

Загалом, підлітки демонструють більш прогресивні погляди на гендерні питання, особливо у сфері кар'єри та сімейних ролей. Однак вони менш впевнені у своїх відповідях щодо спорту та інтелектуальних відмінностей, що може вказувати на наявність прихованих стереотипів. Батьки більш одностайні в запереченні гендерних упереджень, але водночас у них зберігається традиційне уявлення про жіночу роль у сім'ї.

Третій етап реалізації дослідження передбачав кореляційний аналіз. Ми отримали наступні зв'язки (див. додаток А) .

Виховання дітей та емоційний клімат ($r = 0,3667$) - прямий зв'язок, тобто чим кращий емоційний клімат у сім'ї, тим краще відбувається виховання дітей. Організація розваг та роль господаря ($r = 0,4464$) - прямий зв'язок, якщо в сім'ї добре організовані розваги, то чіткіше виражена роль господаря (голови сім'ї).

Роль господаря та емоційний клімат ($r = 0,3054$) – прямий зв'язок, тобто чим більш чітко визначена роль господаря в сім'ї, тим кращий емоційний клімат. Сімейна субкультура та організація розваг ($r = 0,4823$) - прямий зв'язок - чим розвиненіша сімейна субкультура, тим більше уваги приділяється організації розваг у сім'ї. Сімейна субкультура та роль господаря ($r = 0,5081$) - прямий зв'язок, значить що у сім'ях, де чітко визначена роль господаря, сильніше виражена сімейна субкультура. Авторитарний стиль та роль господаря ($r = 0,4268$) - прямий зв'язок, якщо в сім'ї більш виражений авторитарний стиль виховання, то роль господаря є чіткіше визначеною. Авторитетний стиль та авторитарний стиль ($r = -0,3620$) - обернений зв'язок, це значить чим сильніше проявляється авторитетний стиль виховання, тим менш імовірно, що сім'я буде авторитарною. Авторитетний стиль та ліберальний стиль ($r = -0,6009$) - обернений зв'язок, якщо авторитетний стиль виховання виражений сильніше, то ліберальний стиль виховання зустрічається рідше (і навпаки). Індиферентний стиль та емоційний клімат ($r = -0,3407$) - обернений зв'язок, чим більш індиферентний (байдужий) стиль виховання, тим гірший емоційний клімат у сім'ї. Індиферентний стиль та авторитетний стиль ($r = -0,5297$) - обернений зв'язок, тобто у сім'ях, де переважає авторитетний стиль виховання, індиферентний стиль майже не зустрічається.

Сімейна субкультура та роль господаря ($r = 0,5081$) це прямий зв'язок, який дає можливість зрозуміти, що у сім'ях, де чітко визначена роль господаря (голови сім'ї), зазвичай існує певний розподіл гендерних ролей. Це може сприяти більш традиційному розумінню гендерної ідентичності, де, наприклад, батько виконує роль годувальника, а мати – вихователя. Водночас у таких сім'ях може існувати менше простору для гнучкого сприйняття гендерних ролей. Визначена роль господаря передбачає певну ієрархію в сім'ї, що впливає на виховання та ставлення до традиційних і нетрадиційних моделей поведінки. Сильна сімейна субкультура зазвичай передбачає передачу чітких норм і правил від покоління до покоління, що підтримує певні уявлення про гендерні ролі.

Найміцнішим оберненим зв'язком у наведених даних є зв'язок між авторитетним стилем виховання та ліберальним стилем виховання ($r = -0,6009$). Авторитетний стиль виховання передбачає встановлення чітких правил і очікувань у сім'ї, при цьому батьки враховують потреби дітей та підтримують їх. Це може сприяти розвитку впевненості в собі та стабільного усвідомлення своєї ролі в суспільстві, включаючи гендерну ідентичність. Ліберальний стиль, навпаки, надає більше свободи, що може сприяти самовираженню, але інколи залишає дитину без чітких орієнтирів, що може ускладнити формування гендерної ідентичності. Ці підходи є суперечливими, оскільки авторитетний стиль передбачає контроль і спрямування, а ліберальний – свободу та мінімальне втручання. Вони мають протилежні підходи до виховання. Важко одночасно поєднувати контрольований виховний процес із майже повною свободою. Такі стилі виховання впливають на самоідентичність – авторитетний стиль забезпечує чітку структуру, що допомагає дітям зрозуміти очікувані ролі, тоді як ліберальний дозволяє більше експериментів із самовираженням та дозволяють дитині їй самій визначати свою ідентичність.

Індиферентний стиль та авторитетний стиль ($r = -0,5297$). Авторитетний стиль виховання сприяє чіткому розумінню своєї соціальної та гендерної ролі, оскільки батьки активно беруть участь у формуванні світогляду дитини. Індиферентний стиль, навпаки, може створювати нестабільне середовище, в якому дитина самостійно шукає відповіді щодо своєї ідентичності, що може призводити до більшої варіативності в гендерному самовираженні. Авторитетні батьки активно виховують дітей, тоді як індиферентні майже не втручаються. Усім'ях з авторитетним стилем діти частіше отримують чіткі соціальні та гендерні орієнтири, а у індиферентних сім'ях діти можуть почуватися менш впевненими у своїй ролі, що впливає на процес самовизначення.

На основі аналізу даних згрупуємо їх в таблицю (табл. 2.7), яка показує, хто більше впливає на формування гендерної ідентичності підлітка залежно від стилю виховання.

Таблиця 2.7 Вплив стилю виховання на формування гендерної ідентичності підлітка

Стиль виховання	Більше впливають батьки	Діти самі обирають	Характеристика впливу
Авторитарний	✓	✗	Батьки здійснюють сильний контроль, нав'язуючи традиційні гендерні ролі та очікування.
Авторитетний	✓	✓	Батьки встановлюють чіткі правила, але водночас підтримують самостійність дитини у визначенні гендерної ідентичності, демонструючи різноманіття ролей.
Ліберальний	✗	✓	Батьки надають дитині велику свободу у самовираженні, що сприяє гнучкому ставленню до гендерної ідентичності, але призводить до відсутності чітких орієнтирів
Індиферентний	✗	✓	Батьки залишають дитину самостійно шукати відповіді щодо своєї ідентичності, що призводить до різноманітних варіантів гендерного самовираження, а також до невпевненості.

Отже, батьки більше контролюють дітей та мають сильніший вплив на формування гендерної ідентичності у сім'ях з авторитарним і авторитетним стилями виховання. Діти самостійно обирають у ліберальному та індиферентному стилях та мають більшу автономію у процесі формування гендерної ідентичності. Авторитетний стиль забезпечує оптимальний баланс між батьківським впливом та самостійністю дитини.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу, узагальнення наукової літератури підібрано методологію дослідження, яка націлена визначити зміст гендерної ідентичності підлітків, стратегії виховання у сім'ї, розподіл ролей та дослідити схвалення респондентами гендерних стереотипів. Було сформовано вибірку, яка складається із учнів-підлітків «Вінницького ліцею № 23» та їх батьків (опитано 73 респондентів-учнів та 55 респондентів-батьків).

На основі емпіричного дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків отримано наступні результати.

Перший етап – дослідження підлітків за допомогою методу «Я чоловік/жінка» та BSRI. Встановлено, що підлітки здебільшого визначають свою гендерну ідентичність через біологічну стать. Хлопці орієнтовані на успіх, фізичну силу та соціальне визнання, тоді як дівчата – на безпеку, рівні права й позитивну взаємодію. Обидві статі цінують самореалізацію та унікальність. Дівчата частіше згадують прагнення до сім'ї та боротьбу з дискримінацією, тоді як хлопці – матеріальну успішність і справедливість. Сучасні підлітки значною мірою демонструють прийнятні для їхньої статі моделі поведінки. Однак помітна також тенденція до поступового розширення рамок гендерної ідентичності, особливо серед дівчат.

Другий етап – дослідження батьків з методиками «Стратегії сімейного виховання» та «Розподіл ролей у сім'ї». Результати вказують на присутнє переважання авторитетного стилю виховання та збереження традиційного розподілу ролей між подружжям.

За допомогою OFSS встановлено, що батьки більш одностайні в запереченні гендерних упереджень, але водночас у них зберігається традиційне уявлення про жіночу роль у сім'ї. Підлітки піддаються впливу усталених гендерних стереотипів, однак демонструють більш прогресивні погляди на гендерні питання у сфері кар'єри та сімейних ролей. Але вони менш впевнені у відповідях щодо спорту та інтелектуальних відмінностей.

Третій етап - кореляційний аналіз, який показав, що позитивний емоційний клімат та організація дозвілля сприяють чіткому розподілу ролей у сім'ї. Авторитетний стиль виховання протилежний як авторитарному, так і індіферентному. Ліберальний та авторитетний стилі також мають зворотний зв'язок, тобто вони рідко зустрічаються одночасно в одній сім'ї. Батьки більше контролюють вибір і сильніше впливають на формування гендерної ідентичності в сім'ях з авторитарним і авторитетним стилями виховання. Діти самостійно обирають у ліберальному та індіферентному стилях. Авторитетний стиль дає баланс між контролем батьків і самостійністю дитини.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

3.1 Програма формування гендерної ідентичності підлітків

Для досягнення усіх поставлених цілей нами було сформовано програму для підлітків щодо формування гендерної ідентичності (див. додаток Б).

Програма є структурованим комплексом 10 психологічних занять, розроблена з урахуванням вікових особливостей підлітків 14-17 років та спрямована на глибоке розуміння гендеру.

Головна мета програми - це сприяти усвідомленню підлітками власної гендерної ідентичності та надати підліткам підтримку в процесі самопізнання та самовираження.

Основні завдання програми :

- надати теоретичні знання про гендер та гендерну ідентичність;
- подолати гендерні стереотипи та упередження;
- сформувати позитивне самоставлення ;
- підкреслення різноманітності гендерних ідентичностей;
- створити безпечний простір для обговорення важливих питань.

Програма націлена на підлітків віком 14-17 років тому, що саме у цьому віці підлітки активно досліджують себе та своє місце у світі, стикаються з соціальним тиском та гендерними стереотипами, які можуть обмежувати їхній розвиток та самовираження.

Тривалість кожного заняття 90 хв., кількість учасників у групі 12 – 15 осіб, для можливості опрацювати матеріал тренінгу в інтерактивному форматі, забезпечити активну участь кожного підлітка в обговореннях та вправах, приділити достатньо уваги індивідуальним потребам учасників та створити динамічну групову взаємодію.

Таблиця 3.1 Зміст програми щодо формування гендерної ідентичності

Заняття 1 «ЩО ТАКЕ ГЕНДЕР?»	Мета: ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття «гендер».
Заняття 2 «ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ»	Мета : дослідити гендерні уявлення сучасних підлітків та сприяти формуванню критичного мислення щодо гендерних ролей.
Заняття 3 «ЦІНА СТЕРЕОТИПУ»	Мета: розвиток критичного мислення стосовно гендерних стереотипів.
Заняття 4 «ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ»	Мета: дослідити, як відбувається гендерна соціалізація людини протягом життя, та визначити роль суспільства в цьому процесі.
Заняття 5 «ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»	Мета: поглибити знання про гендерну ідентичність та її розвиток.
Заняття 6 «ГЕНДЕРНА АВТОБІОГРАФІЯ»	Мета: активізація рефлексії учасників щодо їхнього досвіду становлення гендерної ідентичності.
Заняття 7 «ГЕНДЕР І КРЕАТИВНІСТЬ»	Мета: Розглянути, як гендерні стереотипи можуть обмежувати творчий потенціал та самовираження. Сприяти розкриттю творчих здібностей учасників незалежно від їхньої гендерної належності.
Заняття 8 «ГЕНДЕР І КОМУНІКАЦІЯ»	Мета: сприяти розвитку ефективних комунікативних стратегій, що враховують гендерні аспекти.
Заняття 9 «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ»	Мета: Сприяти критичному осмисленню поняття гендерної рівності, розвінчати поширені міфи.
Заняття 10 «ГЕНДЕР І МАЙБУТНЄ»	Мета: Спонукаати учасників до роздумів про власну роль у побудові більш гендерно рівноправного суспільства.

Таблиця 3.1 представляє собою десятитижневу програму, спрямовану на дослідження та формування гендерної ідентичності у підлітків. Кожне заняття має чітко визначену тему та мету. Заняття побудовані за принципом нарощування складності, починаючи з основних понять та поступово переходячи до більш глибокого самоаналізу та соціальної взаємодії.

Програма охоплює наступні аспекти гендеру: соціально-психологічний зміст, уявлення, стереотипи, соціалізацію, ідентичність, творчість, комунікацію та рівність. Значна увага приділяється розвитку здатності підлітків критично оцінювати гендерні ролі, стереотипи та соціальні впливи. Програма заохочує підлітків до дослідження власного досвіду становлення гендерної ідентичності та усвідомлення впливу гендерних факторів на їхнє життя. Загалом програма

спрямована на формування толерантного ставлення до різноманіття гендерних ідентичностей та сприяння побудові більш рівноправного суспільства.

Кожне заняття складається із трьох блоків, які є логічно пов'язаними, забезпечуючи поступове заглиблення учасників у проблематику. Перший блок «Стартовий» включає процес привітання із учасниками, обговорення правил тренінгу, що забезпечує створення безпечної та доброзичливої атмосфери в групі, налагодження первинного контакту між учасниками, встановлення чітких рамок роботи та збір інформації про індивідуальні потреби та цілі підлітків щодо участі у тренінгу. Другий блок «Основний» може включати два етапи. Перший етап це теоретична частина, яка може бути у вигляді дискусії щодо справедливості тверджень, інформаційне повідомлення або обговорення. Другий етап практичний, він складається із комплексу психологічних вправ та технік. Цей блок є центральним у кожному із занять, оскільки забезпечує необхідну теоретичну базу для розуміння гендерної проблематики та надає учасникам практичні інструменти для критичного осмислення гендерних стереотипів, дослідження власної гендерної ідентичності, що сприяє розвитку позитивного самоставлення. Третій блок «Заключний», допоможе учасникам відрефлексувати матеріал та створити зворотній зв'язок із групою. Останнім моментом тренінгу є підбиття підсумків тренінгу, яке націлене на консолідацію отриманих знань та досвіду, узагальнення ключових висновків, заохочення до подальшого самопізнання та самовираження, а також завершення тренінгу на позитивній та підтримуючій ноті.

Очікувані результати програми передбачають, що підлітки матимуть більш глибоке розуміння поняття "гендер", що дозволить їм критично осмислювати соціальні ролі та очікування, пов'язані зі статтю. Зможуть аналізувати гендерні стереотипи в суспільстві та висловлювати власну думку, аргументовано захищаючи власну позицію. Також підлітки розвинути навички емпатії та толерантності до людей з різною гендерною ідентичністю, що сприятиме побудові інклюзивних та гармонійних стосунків. Сформується позитивна

атмосфера в групі, заснована на взаємоповазі та підтримці, що стане підґрунтям для відкритого самовираження та обміну думками.

Отже, програма є комплексною та може стати основою для ефективної роботи з підлітками у сфері формування їхньої гендерної ідентичності та розвитку критичного мислення щодо гендерних питань.

3.2 Рекомендації щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці

Враховуючи результати дослідження, можна визначити кілька ключових практичних рекомендацій щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці.

Рекомендації для педагогів та психологів щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці

Педагоги та психологи повинні створювати атмосферу, де підлітки почуваються в безпеці, щоб відкрито обговорювати питання гендеру. Вони повинні активно втручатися у випадки гендерного булінгу або дискримінації та вживати заходів для їх запобігання. Підтримка в цьому контексті є багатогранною та спрямована на створення безпечного, інформативного та приймаючого середовища, де кожен підліток може вільно досліджувати, розуміти та приймати свою гендерну ідентичність. Розглянемо ключові рекомендації.

1. Сприяти критичному осмисленню гендерних стереотипів. Проводити дискусії та вправи, що допомагають підліткам виявляти та аналізувати поширені гендерні стереотипи в суспільстві, медіа та культурі. Заохочувати до роздумів про їхні наслідки та обмеження для самовираження особистості.

2. Створювати інклюзивне та підтримуюче навчальне середовище. Використовувати гендерно-нейтральну мову та уникати сексистських висловлювань. Заохочувати співпрацю та взаємоповагу між учнями незалежно

від їхньої статі та гендерної ідентичності. Впроваджувати навчальні матеріали, які відображають різноманіття гендерних ролей та досвідів. Бути чутливими до можливих випадків дискримінації або булінгу на гендерному ґрунті та вживати відповідних заходів.

3. Підтримувати самопізнання та самовираження підлітків. Заохочувати підлітків досліджувати свої інтереси, здібності та цінності незалежно від гендерних очікувань. Створювати можливості для творчого самовираження у різних формах (мистецтво, музика, спорт, тощо).

4. Надавати індивідуальну підтримку підліткам, які відчують труднощі з визначенням своєї гендерної ідентичності або стикаються з нерозумінням з боку оточуючих.

5. Взаємодіяти з батьками для формування узгодженого підходу. Проводити інформаційні зустрічі та семінари для батьків щодо гендерної ідентичності та важливості підтримки гендерної самовизначеності підлітків. Надавати батькам рекомендації щодо створення вдома підтримуючого та приймаючого середовища. Заохочувати відкритий діалог між батьками та підлітками щодо питань гендеру.

Рекомендації для батьків щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці.

Як було визначено у дослідженні батьки є ключовим фактором формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. Тому створенні рекомендації для батьків націлені на створення підтримуючого, приймаючого та розуміючого середовища в сім'ї, яке сприяє здоровому та гармонійному розвитку гендерної ідентичності підлітків. Розглянемо ключові рекомендації.

1. Створіть безпечне та приймаюче середовище. Даруйте дитині безумовну любов та підтримку, незалежно від її гендерної ідентичності чи способу самовираження. Дайте зрозуміти, що вдома вона може бути собою та висловлювати будь-які почуття, думки. Уникайте будь-яких форм дискримінації, насмішок або критики, пов'язаних з гендером.

2. Будьте відкриті до діалогу. Заохочуйте дитину говорити про її розуміння гендеру, її ідентичність та будь-які пов'язані з цим питання чи переживання. Уважно слухайте, ставте відкриті запитання та виявляйте щирий інтерес до її думок. Надавайте чесну та відповідну віку інформацію, якщо дитина про це запитує.

3. Підтримуйте самовираження дитини. Дозвольте дитині досліджувати різні способи гендерного самовираження через одяг, зачіску, ігри, хобі та інші форми діяльності. Не нав'язуйте гендерно-стереотипні заняття чи вибір. Хваліть дитину за її індивідуальність та сміливість бути собою.

4. Критично осмислюйте гендерні стереотипи разом з дитиною. Обговорюйте з дитиною гендерні стереотипи, які вона бачить у медіа, серед друзів чи в суспільстві. Допомогайте їй аналізувати їхню шкідливість та обмеження. Заохочуйте до формування власної думки, вільної від стереотипних уявлень.

5. Демонструйте власну толерантність та повагу до різноманітності гендерних ідентичностей. Уникайте сексистських висловлювань та поведінки. Підтримуйте рівноправні стосунки в сім'ї та поза її межами.

6. Шукайте підтримку, якщо це необхідно. Якщо ви відчуваєте труднощі у розумінні або підтримці гендерної ідентичності вашої дитини, зверніться за допомогою до психолога, гендерного консультанта або підтримуючих організацій.

Пам'ятайте, що ваша любов, підтримка та розуміння є ключовими факторами для формування здорової та впевненої гендерної ідентичності вашої дитини.

Рекомендації для підлітків щодо формування гендерної ідентичності.

Рекомендації для підлітків націлені допомогти у процесі самопізнання та формування власної гендерної ідентичності.

1. Досліджуйте себе. Дайте собі час та простір для роздумів про свої почуття щодо своєї статі та гендеру. Читайте книги, статті, дивіться відео та

спілкуйтеся з людьми, які мають різний гендерний досвід, щоб розширити своє розуміння. Не бійтеся ставити собі запитання та шукати на них відповіді.

2. Дозвольте собі виражати свою гендерну ідентичність так, як вам це комфортно, через одяг, зачіску, манери поведінки та інші способи самовираження. Ваша гендерна ідентичність – це особисте відчуття, і тільки ви визначаєте, що для вас правильно.

3. Шукайте підтримку. Поговоріть з довіреною дорослою людиною, якій ви довіряєте (батьки, родичі, вчителі, психологи). Пам'ятайте, що ви не самотні, і є люди, які вас розуміють та підтримують. Звертайтеся за професійною допомогою, якщо це необхідно.

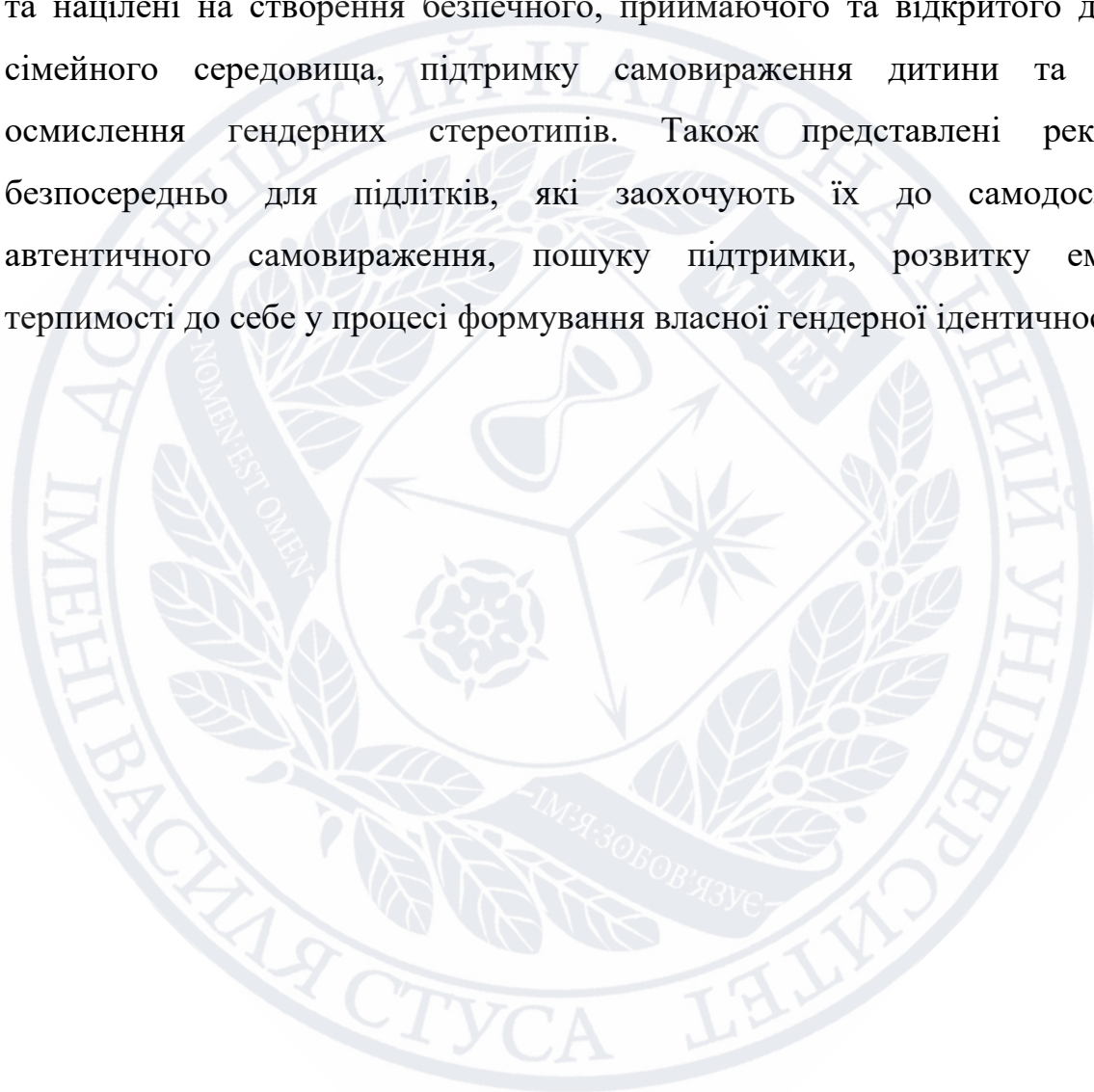
4. Будьте терплячими до себе. Процес розуміння та прийняття своєї гендерної ідентичності може зайняти час. Не тисніть на себе і дозвольте собі розвиватися у власному темпі.

5. Пам'ятайте про свою цінність. Ваша гендерна ідентичність є лише однією частиною того, ким ви є. Ви цінна та важлива людина, незалежно від вашої гендерної ідентичності.

Висновки до розділу 3

На основі аналізу, узагальнення наукової літератури та емпіричного дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків розроблена програма формування гендерної ідентичності підлітків, яка має на меті сприяти усвідомленню підлітками власної гендерної ідентичності та надати підліткам підтримку в процесі самопізнання та самовираження. Складається з десяти занять, які охоплюють наступні аспекти гендеру: соціально-психологічний зміст, уявлення, стереотипи, соціалізацію, ідентичність, творчість, комунікацію та рівність. Очікувані результати тренінгу включають глибоке розуміння поняття "гендер", вміння аналізувати гендерні стереотипи, розвиток емпатії та толерантності, а також формування позитивної атмосфери взаємоповаги в групі.

Розроблено рекомендації формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. Рекомендації для педагогів та психологів зосереджені на створенні інклюзивного навчального середовища, сприянні критичному мисленню щодо гендерних стереотипів, підтримці самопізнання та самовираження, а також на взаємодії з батьками. Рекомендації для батьків підкреслюють їхню ключову роль у формуванні гендерної ідентичності підлітків та націлені на створення безпечного, приймаючого та відкритого до діалогу сімейного середовища, підтримку самовираження дитини та критичне осмислення гендерних стереотипів. Також представлені рекомендації безпосередньо для підлітків, які заохочують їх до самодослідження, автентичного самовираження, пошуку підтримки, розвитку емпатії та терпимості до себе у процесі формування власної гендерної ідентичності.

ВИСНОВОК

Проаналізовано теоретичні дослідження щодо гендерної ідентичності та виявлено чинники її формування. Встановлено, що гендерна ідентичність – це динамічний процес усвідомлення особистістю себе як представника певної статі, та присвоєння собі відповідних соціальних ролей, форм поведінки та особистісних характеристик. Формування гендерної ідентичності у підлітків відбувається в рамках загального процесу їх соціалізації. Тому одним із найважливіших факторів формування є сім'я як первинний агент соціалізації.

Проведено емпіричне дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітків. Виявлено, що при домінуючому авторитарному стилі виховання у сім'ї, батьки більше контролюють, сприяючи прийняттю традиційних гендерних ролей і виховують підлітків відповідно до усталених стереотипів: маскулінні хлопці та фемінні дівчата. Найбільш поширений у сучасних батьків авторитетний стиль, де батьки здійснюють контроль, але залишають простір для самостійності дитини, тим самим забезпечують баланс у формуванні гендерної ідентичності, показуючи дітям різнобічність ролей і сфер для реалізації бажань людини не залежно від статі. При ліберальному стилі діти мають більше свободи, що може сприяти самовираженню, але інколи залишає дитину без чітких орієнтирів, що може ускладнити формування гендерної ідентичності. При індиферентному стилі виховання діти змушені самостійно шукати відповіді щодо своєї ідентичності, що може призвести до більшої варіативності у гендерному самовираженні.

Розподіл ролей між чоловіками та жінками в сучасних сім'ях свідчить про збереження традиційного розподілу, який підтримує гендерні стереотипи передаючи їх через виховання наступним поколінням. Хоча підлітки демонструють більш прогресивні погляди на гендерні питання, особливо у сфері кар'єри та сімейних ролей, однак вони менш впевнені у своїх відповідях щодо спорту та інтелектуальних відмінностей, що може вказувати на наявність прихованих стереотипів.

Проаналізовано результати дослідження. На основі яких ми прийшли до висновків, що на формування гендерної ідентичності у підлітковому віці в умовах сімейного середовища впливає стиль батьківського виховання, розподіл ролей у сім'ї та наявність чи відсутність схвалення гендерних стереотипів батьками.

Розроблено програму для підлітків щодо формування гендерної ідентичності, спрямовану сприяти усвідомленню підлітками власної гендерної ідентичності та надати підліткам підтримку в процесі самопізнання та самовираження. Також описано рекомендації щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці, які полягають на зосередженні створення приймаючого сімейного та навчального середовища, сприянні критичному мисленню щодо гендерних стереотипів, підтримці самопізнання та самовираження підлітків у гендерному плані.

Таким чином, результати підкреслюють важливість усвідомленого вибору стилю виховання, подолання стереотипів та зміни традиційного розподілу ролей для гармонійного розвитку гендерної ідентичності підлітків, а гіпотеза про формуючий вплив батьківсько-дитячих відносин на гендерну ідентичність підлітка, висунута на початку дослідження, підтверджена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Альошина Ю.Є., Гозман Л.Я., Дубовська О.М. Соціально - психологічні методи дослідження подружніх відносин. *Спецпрактикум з соціальної психології*. 1987. С. 78 - 90.
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. No 2. С. 49-58.
3. Белякова С., Шовкова К. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018, 5 (57): 454-458.
4. Близнюкова О.М. Психологічні особливості підліткового віку: можливості фасилітативних впливів. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2023, 121-153.
5. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Харків, 2021. 155 с.
6. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії і перспективи: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
7. Васюк К.М. Експериментальна психологія: теоретичні та прикладні аспекти: навчальний посібник. Вінниця, 2020. 378 с.
8. Галустьян Ю.М. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. No 1 (3). 2004. С. 7–13.
9. Галян І.М. Психологічний механізм ідентифікації особистості у кризовому суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип. 5. Т. 1. Херсон, 2017. С. 28–33.
10. Главацька О.Л. Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної молоді. *Науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. Ужгород, 2017. вип 1 (40). с.55-59 .

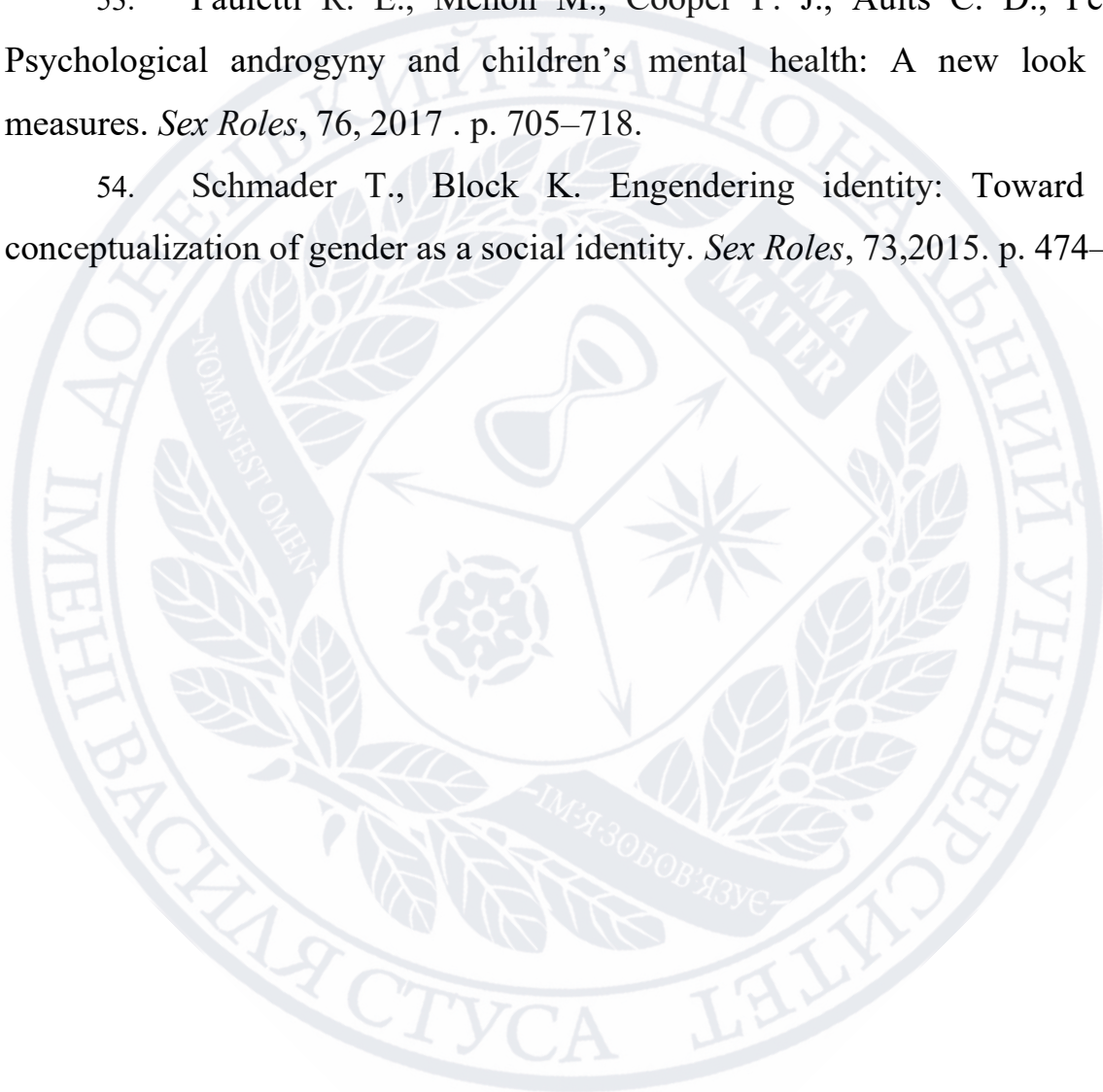
11. Говорун Т.В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії*. Київ, 2006. С. 92–117.
12. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 308с.
13. Городнова Н.М. Соціально-психологічні чинники становлення статево рольової ідентифікації підлітків: автореф. дис. канд. психол. наук :19.00.07. Київ, 2006. 24с.
14. Горностаєв П.П. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ, 2004. С.132-156.
15. Зуб Л. В., Лях Т.Л., Мельник Л.А. «Будуємо майбутнє разом»: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді : навчально-методичний посібник Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2016. – 298 с.
16. Зливков В.Л. Ідентичність та автентичність особистості в контексті цивілізаційних викликів сучасності. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика*: монографія : вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2015. С. 165–186.
17. Іванова Т.В., Карч М.О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського*, 2020, с. 28-33.
18. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія . Тернопіль: Навчальна книга – Богдан , 2011. 400 с.
19. Кікінежді О.М. Психологічні особливості становлення гендерної ідентичності сучасних підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. В.1. Херсон, 2021. С. 75-82.
20. Комарніцька Л.М., Завадська І.М. Гендерна ідентичність як психологічний феномен. *Інклюзія та суспільство. Розділ: психологічні науки*, 2024. с. 82- 87

21. Кравець В.П., Кікінежді О.М., Шульга І.М. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 15-21.
22. Краєва О.А. Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку. *Педагогічний процес: теорія та практика*, 2016, 1 (52): 46-50.
23. Кубриченко Т.В. Ідентичність особистості у гендерному вимірі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*, 2012, 2.2, с. 323-331.
24. Кузнецова О. В. Додаток до статті "Дитячо-батьківські відносини в родині". Методика «Стратегії сімейного виховання» С.С.Степанова в модифікації І.І. Махоніної. *Бібліотека методичних матеріалів. Всеосвіта*.
URL:<https://vseosvita.ua/library/dodatok-do-stattiditaco-batkivski-vidnosini-v-rodini-metodika-strategii-simejnogo-vihovanna-ssstepanova-v-modifikacii-ii-mahoninoi-139415.html> (дата звернення: 15.05.2025)
25. Кульчицька І. І., Кондратюк С. М. Формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. Розділ 1. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціальної педагогіки*, 2019, 250.
26. Левус Н. І. Особливості взаємостосунків батьків та дітей як чинник гендерної ідентичності в підлітковому віці . *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2015. Вип. 2(2). С. 11-16.
27. Лівандовська І. Дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності в підлітків у різних соціальних умовах. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. Вип. 16. 2021. С. 113 – 120.
28. Матохнюк Л., Швець В. Розуміння власної гендерної ідентичності сучасними підлітками. *Psychology travelogs*. 2025. № 1. С. 16–27.
Url: <https://doi.org/10.31891/pt-2025-1-2> (дата звернення: 31.03.2025).
29. Мітіна С.В. Особливості гендерної соціалізації підлітків із неповних сімей. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи*. Т. 31(70). № 4. 2020. С. 121-126.

30. Нестеренко М.О., Мисюра В. Б. Розвиток гендерної ідентичності в умовах сімейного середовища в підлітковому віці. *The 3rd International scientific and practical conference “Science and technology: challenges, prospects and innovations” (November 1-3, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024.* 671 с.
31. Нестеренко М.О., Пешенко К.Ю. Гендерна ідентичність в умовах трансформації сучасного суспільства. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : зб. пр. за матеріалами V міжрегіон. наук.-практ. конф., Харків, 2021 р.* С. 165–167.
32. Пелих Н.С., Левус Н.І. Особливості статево-рольової соціалізації підлітків з повних та неповних сімей. *Проблеми сучасної психології.* 2013. В. 22 . С. 445-457
33. Семиколєнова О. Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності: «Ми – різні, ми – рівні» . Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 128 с.
34. Совенко Л. В. Тренінг “Гендер – це цікаво!” Криворізька гімназія № 118. Кривий Ріг, 2020.
URL: <http://school118.kr.ua/тренінг-гендер-це-цікаво/>
35. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. *Вибрані твори в 5-ти т. Т. 3.* Київ, 1977. С. 281-582.
36. Ткалич М. Г., Зінченко Т.П., Касьян А.П. Гендерна ідентичність особистості: зміст, структура, гендерно-рольова диференціація. *Psychologica journal* . Volume 6 Issue 1. 2020. с.101-109 .
37. Чіп Р.С. Психологічні особливості розвитку ідентичності підлітка в умовах дисфункційної сім’ї. *Проблеми гуманітарних наук. серія «психологія».* Вип35 , 2015. С . 213-224.
38. Чіп Р.С. Становлення гендерної ідентичності старших підлітків у ціннісному вимірі особистості. *Humanitarium. Психологія.* Том. 43. Вип. 1. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 151–161.

39. Шайгородський Ю.Ж. Криза підліткового віку як процес переоцінки цінностей. *Соціальна психологія*, 2009, 6.38: 148-153.
40. Швець В. С. Гендерний розподіл ролей у сім'ї. «Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи»: зб. . пр. за матеріалами І-міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця , 2025. С . 227-231
41. Шевченко Н.В. Гендерна ідентичність та гендерна соціалізація особистості підлітків. Київ, 2008. с. 362-372 .
42. Шлянчак С.О., Шлянчак А.В., & Тінін Д. Г. (2023). Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда . *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (210), 192-199.
43. Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка , 2013. 444 с.
44. Янавська Т.А. Психологічні особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку. *Психологія і особистість*, 2015, 2 (1): 155-167.
45. Ярошенко А., Семигіна Т. Апробація україномовних версій опитувальників для вивчення гендерних упереджень. 2023.
46. Braun S. S., Davidson A. J. Gender (Non) conformity in middle childhood: A mixed methods approach to understanding gender-typed behavior, friendship, and peer preference. *Sex Roles*, 77. 2017, p. 16–29.
47. Fraser G. Evaluating inclusive gender identity measures for use in quantitative psychological research . *Psychology & Sexuality* . Volume 9, Issue 4, 2018 . P. 343-357
48. Korpaisarn S, JD Safer. Etiology of gender identity. *Endocrinol Metab Clin North Am*, 2019.
49. Martin C. L., Andrews N. C., England D. E., Zosuls K., Ruble D. N. A dual identity approach for conceptualizing and measuring children's gender identity. *Child Development*, 88, 2017.p.167–182.

50. Mehta C. M. Gender in context: Considering variability in Wood and Eagly's traditions of gender identity. *Sex Roles*, 73, 2015. p. 490–496.
51. Menon M. (2017). Multidimensional gender identity and gender-typed relationship styles in adolescence. *Sex Roles*, 76, 2017. p. 579–591.
52. Morrison, Melanie A., et al. An investigation of measures of modern and old-fashioned sexism. *Social Indicators Research*, 1999, 48: 39-49.
53. Pauletti R. E., Menon M., Cooper P. J., Aults C. D., Perry D. G. Psychological androgyny and children's mental health: A new look with new measures. *Sex Roles*, 76, 2017. p. 705–718.
54. Schmader T., Block K. Engendering identity: Toward a clearer conceptualization of gender as a social identity. *Sex Roles*, 73, 2015. p. 474–480.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Кореляційна таблиця

	Виховання дітей	Емоційний клімат	Організація розваг	Роль господаря	Сімейна субкультура	Авторитарний	Авторитетний	Ліберальний	Індиферентний
Виховання дітей	1								
Емоційний клімат	0,36672958	1							
Організація розваг	0,27400714	0,26914363	1						
Роль господаря	0,26064042	0,30544838	0,44636675	1					
Сімейна субкультура	0,16686292	0,27849321	0,48230293	0,50812827	1				
Авторитарний	0,10154033	0,1258049	0,20804553	0,42678915	0,25972493	1			
Авторитетний	0,15703683	0,11190976	-0,0733909	-0,1195592	-0,0500005	-0,3620262	1		
Ліберальний	-0,0595631	0,03165298	-0,1425629	-0,2133151	-0,1244221	-0,2195388	-0,6008835	1	
Індиферентний	-0,2814285	-0,3407304	0,07794053	0,01743021	-0,0320388	-0,1578779	-0,5296653	0,00162766	1

ПРОГРАМА
« РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ »

***Мета:** сприяти усвідомленню підлітками власної гендерної ідентичності та надати підліткам підтримку в процесі самопізнання та самовираження.*

Завдання:

- надати теоретичні знання про гендер та гендерну ідентичність;
- подолати гендерні стереотипи та упередження;
- сформувати позитивне самоствавлення ;
- підкреслення різноманітності гендерних ідентичностей;
- створити безпечний простір для обговорення важливих питань.

Цільова аудиторія: підлітки віком 14-17 років

Кількість занять – 10 .

Тривалість заняття - 90 хв.

Кількість учасників у групі: 12 – 15 осіб.

Очікуванні результати:

- Підлітки матимуть більш глибоке розуміння поняття "гендер" .
- Учасники зможуть аналізувати гендерні стереотипи в суспільстві та висловлювати власну думку.
- Підлітки розвинути навички емпатії та толерантності.
- Сформується позитивна атмосфера в групі, заснована на взаємоповазі та підтримці.

ЗАНЯТТЯ 1. «ЩО ТАКЕ ГЕНДЕР?»

Мета: ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття «гендер».

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету проведення тренінгової програми та сьогодення заняття. **(5-7 хв)** .

2. Приймаємо правила тренінгу:

- Правило добровільності
- Правило рівності
- Відкритість, щирність у спілкуванні, емпатія
- Правило конфіденційності.

3. Вправа «Ромашка» (10 хв) [34].

Мета : знайомство та формування навичок самопізнання.

Учасники та ведучий розсідаються в підгрупи по колу. Кожному учаснику роздається шаблон ромашки, в серединці якої вони мають вписати своє ім'я. На пелюстках слід написати слова, що показують найсуттєвіші їхні суспільні ролі, позиції чи риси характеру. Після чого ромашки представляються по черзі. Обговорюються різноманітність відповідей та робиться акцент на особливості кожного учасника.

4. Вправа «Дорога». (10 хв) [34].

Мета: формулювання очікувань від заняття.

На дошці (заздалегідь) малюється дорога. Учасники отримують стікери у вигляді дорожніх камінців і записують, що хочуть дізнатися із тренінгу. Після чого озвучують сподівання та внаклеюють «камінці на дорогу».

5. Теоретична частина: "Що таке гендер"(30 хв) .

Мета: ідентифікація поняття "гендер" .

а) Питання для обговорення з групою:

- Що, на вашу думку, означає слово "гендер"? Які асоціації у вас виникають?
 - Чим, на вашу думку, гендер відрізняється від статі (біологічної)?
- (Спрямувати дискусію на розуміння соціальної природи гендеру).

б) Інформаційне повідомлення.

Отже, стать – це біологічна характеристика, яка визначається нашими хромосомами, гормонами та анатомічною будовою. А ось гендер – це соціально сконструйоване поняття. Воно включає в себе ті ролі, поведінку, діяльність, ідентичність та відносини, які певне суспільство вважає прийнятними для чоловіків і жінок. Гендер формується під впливом культури, традицій, виховання та соціального оточення.

Іншими словами, стать – це те, якими ми народжуємося, а гендер – це те, як суспільство очікує від нас поводитися, залежно від нашої статі.

6. Вправа «Особистий гендерний герб» (30хв) [33].

Мета : презентація особистого гендерного образу.

Тренер пропонує учасникам завдання представити себе групі вже в якості чоловіка або жінки через образ гербу. Для цього учасники за допомогою олівців зображують свій особистий герб на аркуші паперу, де контур герба поділяють на чотири області : лівій частині фіксуються головні досягнення в житті; середня - те, як людина себе сприймає; в правій частині відзначаються головні цілі в житті; нижня частина герба відводиться для позначення головного життєвого девізу. В кінці учасники представляють один одному свої герби і девізи. Задаються уточнюючі питання. Рефлексія. Обговорюється схожість чи відмінність гербів і символів.

7. Вправа «Що я беру з собою» (5хв) [34].

Мета: підбиття підсумків заняття та зворотній зв'язок із групою.

Групі повернеться до записаних очікувань у вигляді "камінців" на "дорозі". Для підбиття підсумків учасники на стікерах з автомобілем записують те, що які знання отримали під час заняття та візьмуть із собою. Після чого кожен в колі озвучує написане та приліплює свій "автомобіль" на "дорогу".

ЗАНЯТТЯ 2 «ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ»

Мета : сприяти формуванню критичного мислення щодо гендерних стереотипів .

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету заняття, приймаємо правила (5хв).

2. Вправа «Ми з тобою схожі» (10 хв) [34].

Мета: зняття емоційного напруження.

Група сидить у колі. Тренер стає посеред кола та запрошує у коло когось із учасників до себе відповідно до схожості з собою, наприклад: «Світлано, вийди до мене, ми з тобою схожі тим, що маємо жовтий світер...». Учасник виходить у коло , запрошує наступного. Гра продовжується доти, поки вся група не буде в колі. Рефлексія.

3. Вправа «Стать чи гендер» (15 хв) [15].

Мета: закріпити з учасниками знання, у чому відмінність між поняттями «стать» і «гендер», підвести учасників до розуміння сутності гендерних стереотипів.

Ресурси: кольорові стікери (або картки) зеленого і жовтого кольору (або будь-яких інших кольорів) за кількістю учасників.

Хід проведення: Тренер роздає учасникам по два стікери різних кольорів (1 – зелений, 1 – жовтий) та пропонує визначитись – зелений колір означає «стать», жовтий – «гендер». Потім тренер зачитує твердження, і якщо учасники думають, що твердження стосується «статі» – вони піднімають зелений колір, якщо «гендеру» – жовтий колір.

Перелік тверджень:

- Жінки народжують дітей.
- Маленькі дівчата ніжні, сором'язливі, а хлопчики – розбишаки.
- Жінки носять довге волосся, а чоловіки – коротке.
- Жінки годують дітей грудьми, а чоловіки – із пляшечки.
- Хлоп'ячі голоси «ламаються» при досягненні зрілості, а дівчачі – ні.
- Дівчата менш активні в спорті.

- Жінки займаються вихованням дітей.
- Чоловіки відповідають за прийняття рішень.
- Жінки турбуються про майбутнє своїх дітей.
- Чоловіки є гарними водіями.
- Жінки отримують заробітну плату нижчу за розміром, ніж чоловіки.
- Чоловіки не вміють добре готувати.

Запитання для обговорення:

- Чи складно було виконувати вправу?
- У чому все ж таки полягає відмінність між поняттями «стать» і «гендер»?

4. Дискусія (20 хв) [33].

Мета: проаналізувати гендерні стереотипи в суспільстві.

На дошці формуються дві колонки, де учасники записують «типово чоловічі» і «типово жіночі» якості. Ведучий звертає увагу групи на те, що це знання з досвіду учасників. Запишіть відповіді у два стовпчики:

Жінки – які?

Чоловіки – які?

Проаналізуйте відповіді з позиції біологічних (статевих) і соціальних (гендерних) відмінностей. Для цього обговоріть:

- Які з перелічених рис належать завжди і тільки – дівчатам та жінкам, а які – хлопцям та чоловікам?

Зверніть увагу дітей на те, що лише біологічні (статеві) відмінності між жінками і чоловіками є постійними, стійкими. Гендерні (соціальні) відмінності не мають чіткої закріпленості, вони можуть змінюватися у часі і просторі залежно від соціальних настанов суспільства.

5. Вправа "Абра-кадабра" (20 хв) [34].

Мета вправи: визначення гендерних поглядів присутніх.

Проводяться дебати, де учасники об'єднуються у дві команди: хлопців і дівчат. Після поділу команди стають одна навпроти іншої. Правила дебатів: «Напевно всі ви бачили сучасні фільми, в яких жінки ставали чоловіками і

навпаки. Отож давайте пограємо. Я скажу чарівне слово "Абра-кадабра", і дівчата стануть хлопцями, а хлопці – дівчатами. Приготувались... АБРА-КАДАБРА! Обмін тіл, емоцій і розумів відбувся! А зараз команда "дівчат" буде відзначати свої плюси, тобто: які є переваги у дівчат, чому гарно бути дівчиною. Відповідно, команда "хлопців" буде навзаєм доводити свої переваги: які є переваги у хлопців, чому гарно бути хлопцем».

Важливо слідкувати, щоб не було образ, недоречних жартів чи гендерної дискримінації. Коли дебати закінчаться, відбувається зворотне "перевтілення" та рефлексія:

- Чи складно було бути хлопцями/ дівчатами?
- Кому захотілося залишитися в перетвореному стані?
- Які висловлювання груп найбільше зачепили?
- Що корисного ви для себе усвідомили?

6. Вправа «Я пишаюся» (15 хв) [33] .

Мета: Навчити позитивно оцінювати свою особистість, риси характеру, отримані знання та навички.

Хід вправи: попросіть по черзі кожного з присутніх сказати про себе фразу, що починається словами: «Я пишаюся...», і далі назвати будь-яку позитивну рису свого характеру чи якість, учинок, яким можна пишатися. Після виконання завдання запитайте у дітей:

- Що ви відчували, коли говорили цю фразу? Коли слухали інших?
- Чи є серед нас ті, кому було важко виконати цю вправу? Чому? У чому саме полягали складнощі?
- Чи має людина пишатися собою?

7. Підбиття підсумків (5 хв) .

- Що було вашим найбільшим досягненням під час заняття?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися , і як ви їх подолали?
- Які аспекти вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 3 «ЦІНА СТЕРЕОТИПУ»

Мета : розвиток критичного мислення стосовно гендерних стереотипів.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету заняття, приймаємо правила (5хв).

2. Інформаційне повідомлення «Що таке гендерні стереотипи?» (10 хв)

Що ж таке гендерні стереотипи? Простими словами, це загальноприйняті, спрощені та часто неправдиві уявлення про те, якими є чоловіки та жінки, які риси характеру, поведінка, заняття їм притаманні. Це ніби ярлики, які суспільство навішує на людей залежно від їхньої статі. Гендерні стереотипи передаються з покоління в покоління через виховання, засоби масової інформації, культуру та навіть мову. Ми часто чуємо такі твердження:

- Про жінок: «Жінки емоційніші за чоловіків», «Жінки повинні бути ніжними та турботливими», «Жінкам краще вдається робота, пов'язана зі спілкуванням та доглядом», «Жінки гірше розуміються на техніці».
- Про чоловіків: «Чоловіки не плачуть», «Чоловіки повинні бути сильними та мужніми», «Чоловіки мають бути лідерами та заробляти гроші», «Чоловіки не цікавляться модою та домашніми справами».

Насправді ж, ці твердження є узагальненнями, які не враховують індивідуальних відмінностей між людьми. Чому гендерні стереотипи є проблемою?

- Вони можуть заважати людям обирати професію, хобі або спосіб життя, які їм дійсно подобаються, лише тому, що це вважається «нетиповим» для їхньої статі. Наприклад, хлопцю можуть забороняти займатися танцями, бо це «не по-чоловічому», а дівчину відмовляти від занять програмуванням, бо це «не жіноча справа».

- Створюють тиск. Вони можуть змушувати людей відповідати нереалістичним очікуванням, що призводить до стресу, невпевненості в собі та навіть проблем з психічним здоров'ям. Наприклад, чоловік може відчувати

провину, якщо йому складно проявити силу в певній ситуації, а жінка – якщо вона не відчуває себе надмірно емоційною.

- Призводять до дискримінації та нерівності. Гендерні стереотипи можуть бути підґрунтям для несправедливого ставлення до людей залежно від їхньої статі у різних сферах життя – в освіті, на роботі, в сім'ї.
- Ускладнюють міжособистісні стосунки. Вони можуть заважати нам бачити в іншій людині особистість, а не лише представника певної статі з набором стереотипних рис.

Отже, гендерні стереотипи – це шкідливі узагальнення, які не відображають реального різноманіття людей і можуть мати негативні наслідки як для окремих особистостей, так і для суспільства в цілому. Чи є у вас зараз якісь запитання щодо того, що таке гендерні стереотипи? Можливо, ви можете навести якісь приклади з власного досвіду?

3. Вправа «Стираємо стереотипи». (20 хв) [33].

Мета: навчитися відрізняти стереотипні уявлення від реального життя.

Хід вправи: Об'єднайте всіх присутніх у малі групи. Кожній групі запропонуйте проаналізувати один із гендерних стереотипів. Наприклад:

- Група «Зима» - «Чоловіки - з Марсу, а жінки - з Венери»
- Група «Весна» - «Анатомія – це доля....»
- Група «Літо» - «Чоловіки розумніші за жінок»
- Група «Осінь» - «Жінки емоційніші за чоловіків»

Для цього на великому аркуші зверху посередині треба написати стереотип, обраний для аналізу, потім аркуш поділити на два стовпчики. В одному стовпчику перерахувати всі можливі ризики, що можуть виникнути, якщо цього стереотипу дотримуються жінки, в іншому стовпчику – ризики, якщо цього стереотипу дотримуються чоловіки.

Попросіть малі групи презентувати результати роботи. Починаючи обговорення, запитайте:

- Які враження від роботи?

- На кого впливає гендерний стереотип стосовно чоловіків і хлопців? Лише на чоловіків і хлопців? Чи впливає він на жінок і дівчат? Якщо так, то як саме?

- Як впливає стереотип на особистість, її індивідуальність?
- Чи існують необразливі стереотипи?

4. Руханка «Австралійський дощ» (5 хв) . [33].

Мета: зняти напруження учасників.

Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи.

В Австралії піднявся вітер. (Ведучий тре долоні)

Починає накрапати дощ. (Клацання пальцями)

Дощ посилюється. (Почергове плескання долонями по грудях)

Починається справжня злива. (Плескання по стегнах)

А ось град, справжня буря. (Тупіт ногами)

Але що це? Буря стихає. (Плескання по стегнах)

Дощ стихає. (Плескання долонями по грудях)

Рідкі краплі падають на землю. (Клацання пальцями)

Тихий шелест вітру. (Потирання долонь)

Сонце. (Руки вгору)

5. Вправа «На роботу потрібні...» (20 хв) [33]

Мета: Обговорити гендерні аспекти ринку праці. Познайомити дітей з теоріями дискримінації на ринку праці. Допомогти аналізувати ситуацію на ринку праці з позиції наявності чи відсутності дискримінації.

Опис вправи: Об'єднайте дітей у малі групи і попросіть зобразити людину, привабливу на ринку праці. Для цього запропонуйте дітям проглянути газетні оголошення про працевлаштування. Підбірку таких оголошень підготуйте заздалегідь; це оголошення, що містять дискримінаційні положення (стать, вік тощо). Записуйте характеристики, що називають, на великому аркуші:

- Які вимоги роботодавці частіше висувають до чоловіків (вік, освіта, зовнішність, професіоналізм, досвід роботи тощо)?

- Які вимоги роботодавці частіше висувають до жінок (вік, освіта, зовнішність, професіоналізм, досвід роботи тощо)?
- Чи збігаються вимоги роботодавців, що вони висувають до чоловіків і жінок?
- Про що це свідчить?

Які чоловіки потрібні на роботу?	Які жінки потрібні на роботу?

Запропонуйте групі таке визначення дискримінації у галузі праці:

Дискримінація у галузі праці – права й можливості окремих груп робітників обмежуються на підставі статі, етнічності, віку, конфесійних і політичних поглядів та інших культурних відмінностей.

Уточніть у дітей, чи є дискримінаційною під час прийому на роботу вимога наявності відповідної освіти. Наприклад, чи може бути прийнятий на роботу лікар, якщо у нього немає диплома про вищу освіту?

Підбиваючи підсумки обговорення, поясніть, що часто дискримінація за однією ознакою спричиняє дискримінацію за іншою. Наприклад, одночасно людину можуть дискримінувати за расою, статтю й віком тощо.

6. Вправа «24 год » (20 хв) [15].

Мета: обговорити гендерні ролі і стереотипи; визначити як чином гендерні стереотипи призводять до нерівних можливостей чоловіків і жінок.

Ресурси: аркуші для фліпчарту, маркери.

Хід проведення: Тренер об'єднує учасників у 4 групи та просить їх написати якомога більший перелік справ, які зазвичай виконують жінки і чоловіки під заголовком «24-годинний робочий день». 1 та 2 група пишуть перелік справ жінок, 3 та 4 група – чоловіків.

На виконання завдання дається 10 хв. Потім групи презентують свої напрацювання, доповнюючи одна одну.

Запитання для обговорення:

– Які види робіт/справ переважають у жінок/чоловіків?

- Чи є випадки, коли чоловіки виконують жіночу роботу/жінки – чоловічу?
- Чи оцінюється «жіноча домашня» робота у суспільстві?
- Чи є види робіт, які можуть виконувати тільки чоловіки/тільки жінки?

Наприкінці вправи тренер підсумовує:

«Коли ми визначили «24-годинний робочий день» для чоловіків і жінок, то наочно побачили, які різні ролі мають жінки та чоловіки в сім'ї, на робочому місці, у суспільстві. І на ці гендерні ролі також можуть впливати культурні особливості, традиції.

Від народження дитина потрапляє у світ, де існують певні уявлення про те, якою повинна чи не повинна бути дівчинка або хлопчик. У дорослому житті люди нерідко стикаються з нерозумінням іншими людьми своєї поведінки у виборі професії, виконанні певних сімейних обов'язків, коли ця поведінка не відповідає загальноприйнятим ролям жінок та чоловіків.

На робочому місці гендерні стереотипи нерідко заважають людям отримувати роботу чи рухатись вгору у своїй професії. Наприклад, роботодавці неохоче беруть на роботу жінок або взагалі відмовляють їм у прийомі на роботу, коли дізнаються, що ті мають дітей. У чоловіків, як правило, при прийнятті на роботу ніхто не запитує про наявність дітей, тому що традиційно вважається, що дітьми в родині займається його дружина.

Важливо знати, що права людини є універсальними – вони належать усім людям, незалежно від статі».

7. Підбиття підсумків (5 хв) .

- Що було вашим найбільшим досягненням під час заняття?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися , і як ви їх подолали?
- Які аспекти вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 4 «ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ».

Мета: дослідити, як відбувається гендерна соціалізація людини протягом життя, та визначити роль суспільства в цьому процесі.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету заняття, приймаємо правила (5хв).

2. Інформаційна частина (20 хв) :

1) Гендерна соціалізація — це процес засвоєння індивідом соціальних норм, ролей, очікувань і моделей поведінки, які суспільство пов'язує з певною статтю (чоловічою чи жіночою). Це не просто біологічні відмінності між чоловіками та жінками, а саме ті культурні та соціальні конструкції, що визначають, як "повинні" поводитися хлопчики та дівчатка, чоловіки та жінки.

Цей процес відбувається протягом усього життя людини, але найбільш інтенсивно — в дитинстві та підлітковому віці. Він включає в себе:

- Навчання гендерним ролям: засвоєння очікувань щодо "чоловічих" та "жіночих" занять, професій, хобі, інтересів.
- Формування гендерної ідентичності: усвідомлення власної приналежності до певної статі та пов'язаних з цим соціальних характеристик.
- Засвоєння гендерних стереотипів: переконань про те, які риси характеру, емоції чи здібності є типовими для чоловіків і жінок.

2) Коли починається процес гендерної соціалізації? Процес гендерної соціалізації починається з моменту народження дитини, а іноді навіть раніше, коли батьки дізнаються стать майбутньої дитини. З перших днів життя немовлята оточені гендерно забарвленими сигналами:

- Колір одягу: дівчаткам часто купують рожеве, хлопчикам — блакитне.
- Іграшки: ляльки для дівчаток, машинки та роботи для хлопчиків.

3) Як на процес гендерної соціалізації впливають батьки? Батьки є одними з найважливіших агентів гендерної соціалізації. Їхній вплив величезний і проявляється на багатьох рівнях:

1. Пряме навчання та настанови. Батьки прямо вказують, як "правильно" поводитися дівчинці чи хлопчику ("Дівчатка не б'ються", "Хлопчики не плачуть"). Вони заохочують або карають певну поведінку, що відповідає або не відповідає гендерним стереотипам. Вибирають для дітей гендерно-специфічні іграшки, книги, одяг.

2. Моделювання поведінки. Діти спостерігають за поведінкою своїх батьків — як мама і тато розподіляють домашні обов'язки, як взаємодіють одне з одним, як проявляють емоції. Це створює у дітей уявлення про те, якими є "типові" ролі чоловіків та жінок у сім'ї та суспільстві.

3. Емоційне реагування. Батьки можуть по-різному реагувати на емоції дітей різної статі (наприклад, заохочувати дівчаток до прояву чутливості, а хлопчиків — до стриманості). Вони можуть схвалювати або засуджувати певні інтереси чи хобі дітей, виходячи з гендерних стереотипів.

4. Створення середовища. Організація дитячої кімнати, вибір секцій та гуртків, які батьки пропонують дітям, також впливають на формування гендерних уявлень.

Важливо зазначити, що хоча вплив батьків є значним, він не є єдиним. Також на гендерну соціалізацію впливають однолітки, школа, ЗМІ, культура та інші соціальні інститути.

3. Вправа «Діалог різноманітностей» (20 хв) [33].

Мета: Обговорити з дітьми, як у культурі, традиціях, звичаях різних народів проявляється гендерний компонент.

Опис вправи: Об'єднайте дітей у малі групи й запропонуйте згадати й записати українські, кримськотатарські, американські, китайські та інші прислів'я, приказки, пісні, казки, легенди, звичаї, у яких проявляється різне ставлення суспільства до чоловіків та жінок, відображаються їхні соціальні ролі.

По закінченні презентації подякуйте всім. Під час обговорення запитайте:

а. Які враження у присутніх від презентацій? Які думки, почуття вони викликали?

б. Для чого була запропонована дана вправа?

с. Як культура впливає на гендерну соціалізацію.

4. Вправа «Фотографія домашнього дня» (30 хв) [33].

Мета : Ознайомити дітей із реальним розподілом домашньої праці, спираючись на їхній власний досвід. Ознайомити з різними типами сімей залежно від розподілу домашньої праці.

Об'єднайте учнів у малі групи. Запропонуйте кожній групі скласти таблицю з життя родини: підрахувати, скільки часу кожний член родини витрачає на різні види домашньої роботи.

Попросіть групи презентувати результати своєї праці. Запитайте у дітей:

- Які враження від отриманих результатів?
- Як розподіляється час на виконання домашньої праці між членами родини?
- Хто зазвичай витрачає більше часу на домашню роботу? Хто менше?

Коментар:

1. Нерівномірний розподіл праці (з перевантаженням одних і недовантаженням інших).
2. Патріархатний (традиційний) розподіл праці (з чітко визначеними видами «жіночих» і «чоловічих» видів праці).
3. Партнерський розподіл праці (з гнучким розподілом праці, який урахує як ставлення до цієї роботи в цілому, так і реальну поточну можливість її виконати тим чи іншим членом родини).

Сім'ї з нерівномірним та традиційним розподілом домашньої праці (1 і 2 типи) мало відрізняються одна від одної, тобто традиційний розподіл також є нерівномірним, з перевантаженням одних та недовантаженням інших членів родини. Наприклад, у багатьох міських родинах досить часто «чоловічої» роботи значно менше, ніж «жіночої».

Уточніть, які ризики й переваги можна знайти в кожному з типів розподілу домашніх обов'язків? Обговоріть з дітьми, що можна зробити, щоб подолати наявну нерівність – нерівномірний розподіл домашньої праці між членами родини.

5. Техніка розслаблення (10 хв)

Мета: Допомогти учасникам глибоко розслабитися, зняти емоційне напруження .

Учасники зручно сідають або лягають, заплющують очі. Ведучий повільним, спокійним голосом проводить медитацію-візуалізацію "Зробіть глибокий вдих і повільний видих... Відчуйте, як напруга покидає ваше тіло з кожним видихом... Уявіть собі спокійне місце... Це може бути берег моря, тихий ліс, затишна кімната... Розгляньте це місце у деталях: які там кольори, звуки, запахи? Що ви відчуваєте, перебуваючи там? Відчуйте спокій та безпеку цього місця... Проведіть там кілька хвилин, насолоджуючись цим станом... А тепер повільно повертайтеся сюди, зберігаючи це відчуття спокою всередині себе... Коли будете готові, можете повільно відкрити очі."

6. Підбиття підсумків (5 хв) .

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?
- Які аспекти тренінгу вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 5. «ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Мета: поглибити знання про гендерну ідентичність та її розвиток.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Вправа "Що нас об'єднує і в чому ми індивідуальність" (10 хв)
[34].

Мета: зближення присутніх, збільшення толерантності та позитивізму в групі, введення в мету заняття.

Присутніх в колі об'єднайте в трійки. Кожна трійка отримує завдання: "Визначитися, що у вас спільного, а в чому кожна особа в трійці є неповторною і відрізняється від інших в своїй команді". Одна особа від команди презентує їхню "спільність", а потім кожна особа в трійці коротко розповідає про свою індивідуальність/відмінність від інших. Рефлексія.

3. Інформаційне повідомлення «Що таке гендерна ідентичність?» (15 хв)

Уявіть собі, що кожна людина всередині себе має певне відчуття того, ким вона є – чоловіком, жінкою, або кимось іншим. Ось це внутрішнє відчуття себе і є гендерною ідентичністю. Це глибоко особисте переживання, яке не завжди збігається з біологічною статтю, яку нам визначили при народженні.

Важливо розуміти, що гендерна ідентичність – це не те саме, що біологічна стать. Біологічна стать визначається нашими фізичними характеристиками, такими як хромосоми, гормони та анатомія. Зазвичай ми говоримо про чоловічу та жіночу стать, але існують також інтерсексуальні люди, чії біологічні характеристики не вписуються в ці чіткі категорії. Сьогодні ми все частіше говоримо про спектр гендеру. Це означає, що гендер не є чимось бінарним – або чоловік, або жінка. Існує цілий спектр різних гендерних ідентичностей. Деякі люди ідентифікують себе як чоловіка, деякі як жінку, а є ті, хто ідентифікує себе як небінарну особу – тобто їхня гендерна ідентичність не є виключно чоловічою чи жіночою. Вони можуть відчувати себе як щось середнє, як комбінацію обох гендерів, або взагалі поза цими категоріями.

Отже, підсумовуючи: гендерна ідентичність – це ваше глибоко особисте відчуття себе у спектрі гендеру. Це внутрішнє знання про те, ким ви є, і воно є важливою частиною вашої загальної ідентичності. Розуміння цього допомагає нам краще розуміти себе та інших, а також бути більш відкритими та толерантними до різноманіття людського досвіду.

4. Вправа «Гендерний спектр» (15 хвилин) [33]

Мета: Візуалізувати та дослідити різноманіття гендерних ідентичностей та виражень, сприяти розумінню гендеру як спектру.

Матеріали: Довга мотузка або лінія, розміщена на підлозі. Картки зі словами, що описують різні гендерні ідентичності (чоловік, жінка, небінарна особа, гендерфлюїд, агендер, тощо) та гендерні вираження (маскулінний, фемінний, андрогінний).

Хід вправи: Поясніть учасникам, що мотузка/лінія символізує спектр гендеру. Один кінець може умовно позначати «абсолютно чоловічий», інший – «абсолютно жіночий», а середина – щось між ними або поза цими категоріями. Розкладіть картки з гендерними ідентичностями та вираженнями на підлозі.

Запропонуйте кожному учаснику вибрати картку, яка найкраще відображає їхнє розуміння власної гендерної ідентичності (якщо вони готові це зробити) або ту, яка їм здається цікавою для дослідження. Потім попросіть їх розмістити цю картку на спектрі в тому місці, яке, на їхню думку, найкраще відповідає цій ідентичності/вираженню. Після того, як усі розмістять свої картки (або просто спостерігатимуть, якщо не захочуть обирати картку), проведіть коротке обговорення:

- Що ви помітили, розглядаючи цей «гендерний спектр»?
- Чи було щось, що вас здивувало?
- Чому важливо розуміти гендер як спектр, а не як бінарну опозицію?

5. Вправа «Хто такі Я в цьому світі?» (20 хв) [33]

Мета: Допомогти дітям визначати себе як особистість, ототожнюючи з іншими групами людей та відрізняючи себе від них. Формувати у дитини

усвідомлення того, що в її особистості об'єднується соціальний досвід та індивідуальний досвід, притаманний лише їй.

Роздайте дітям по чистому аркушу паперу. Запропонуйте кожній дитині у центрі аркуша написати літеру «Я». Потім від цієї літери, як із центра, треба провести у різні боки прямі лінії – промені – це ідентичності. А тепер кожний промінь треба підписати, перераховуючи ті соціальні ролі, які ми для себе визначаємо чи виконуємо у різних сферах життя, у стосунках з оточенням:

- в сім'ї – донька, син, сестра, брат, онучка, онук тощо;
- у школі – учень, учениця, староста тощо;
- у стосунках з іншими – подруга, друг, сусідка, сусід тощо;
- у галузі особистих інтересів – спорт, участь у гуртках, секціях, студіях (біологія, історія, юні слідопити, музика, живопис, театр тощо);
- стосовно до людей інших національностей, релігій тощо;
- може бути визначена біологічна ідентичність (хлопець, дівчина).

Променів буде стільки, скільки своїх ідентичностей може визначити дитина. Зверніть увагу дітей на те, що відповідь треба давати на питання «ХТО такі Я?», а не «які Я?».

Після 3–7 хвилин індивідуальної роботи попросіть усіх встати і почати довільно рухатися кімнатою. Об'єднуючись у пари, діти знайомлять одне одного з результатами своєї роботи. Для цього вони при зустрічі в парах розповідають, які у них «промінці», як вони їх назвали. Якщо під час обміну інформацією виявляється, що назви деяких «промінців» збігаються, то слід звернути на це увагу і відзначити на своєму аркуші. Так треба обійти якомога більше присутніх, а якщо дозволяє час, то всю групу. Обговорення побудуйте таким чином.

- Які враження від роботи в групі?
- Чи зустріли ви дітей із такими самими назвами «промінців», як у вас? Що ви відчували? Що б вам хотілося сказати з цього приводу? Чи були серед нас ті, у кого з іншими збіглися всі «промінці»? Як це можна прокоментувати?
- Чи були у вас «промінці», що ні в кого не трапилися? Що ви відчуваєте і думаєте з цього приводу? Чи були серед нас ті, у кого з іншими не

збігся жоден «промінець»? Що би Вам хотілося сказати? Як може почуватися така людина?

- Чи всі визначення (ідентифікації), названі на «промінцях», Ви можете реалізувати у повній мірі?
- Чому людині важливо вміти визначати (ідентифікувати) себе у навколишньому світі? Для чого потрібно знати, як усі навколо визначають (ідентифікують) себе?

6. «Нові ми» (20 хв) [33]

Учасники малюють ідеальний образ себе, виходячи зі своїх власних уявлень і бажань, потім в парах розповідають про те, якою жінкою / чоловіком їм хотіли бачити себе.

В обговоренні в групі висловлюються сумніви (якщо такі є), що стосуються реального втілення цього образу.

- Чи було щось спільне в ідеальних образах, які ви бачили або створювали?
- Чи виникали у когось сумніви щодо можливості втілення цього образу в реальному житті? Які саме сумніви? (Наголосіть, що ділитися особистими сумнівами необов'язково).
- Що, на вашу думку, може допомогти нам наблизитися до цього «нового себе»?
- Як ця вправа пов'язана з розумінням власної гендерної ідентичності?

7. Підбиття підсумків тренінгу (5 хв)

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?
- Які аспекти тренінгу вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 6 «ГЕНДЕРНА АВТОБІОГРАФІЯ ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ»

Мета: активізація рефлексії учасників щодо їхнього досвіду становлення гендерної ідентичності.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Вправа "Вдих-видих" (5 хв)

Мета: зниження рівня стресу та тривожності, допомагає заспокоїти нервову систему та сфокусуватися на моменті "тут і зараз".

Ведучий пропонує учасникам зосередитися на своєму диханні. Вдих на рахунок 4, затримка дихання на рахунок 4, видих на рахунок 4, затримка дихання на рахунок 4. Повторити кілька разів. Покласти руки на живіт. Вдихати так, щоб піднімався живіт, а не грудна клітка. Видихати повільно, відчуваючи, як живіт опускається.

3. Вправа «Перші спогади :усвідомлення себе дівчинкою чи хлопчиком» (15 хв) [5]

Мета: дати можливість, згадавши власний досвід, переконатися в тому, що процес становлення гендерної ідентичності починається дуже рано.

Група ділиться на кілька підгруп (по 5-7 чоловік у кожній). Всім пропонують конкретний момент, коли людина вперше відчув себе дівчинкою чи хлопчиком.

У загальній групі учасники записують на аркушах зліва сам випадок - праворуч сферу, в якій це сталося. У випадку, коли комусь важко це визначити, на аркуші ставиться риска.

Запитання для обговорення: Які почуття викликала робота в групах і подальше складання списку. Чи були спогади комфортними? Для чого ми робили цю вправу?

4. Підготовка «Гендерної автобіографії». (30 хв) [5]

Цілі: простежити за розвитком власної гендерної ідентичності в рамках гендерної соціалізації; виділити механізми і способи, за допомогою яких здійснюється конструювання гендерної ідентичності.

Гендерна автобіографія - засіб вивчення становлення і розвитку гендерної ідентичності. Як спосіб саморефлексії вона спрямована на реконструкцію індивідуального соціального досвіду. У процесі написання гендерної автобіографії людина може усвідомити характеристики своєї гендерної ідентичності, а також шляхи і способи їх формування.

Інструкція: "Зараз я пропоную вам написати свою "Гендерну автобіографію". Це не звичайна автобіографія, а розповідь про те, як ви усвідомлювали себе як представника певної статі, як на вас впливали оточуючі у формуванні ваших гендерних уявлень. Згадайте своє раннє дитинство та шкільні роки. Подумайте про ставлення до вас як до хлопчика чи дівчинки з боку ваших батьків, родичів, вчителів, однолітків. Спробуйте пригадати конкретні ситуації, слова, дії, які, на вашу думку, вплинули на ваше розуміння того, що означає бути чоловіком або жінкою.

Використовуйте запропонований план як орієнтир. Будьте відверті самі з собою. Ця автобіографія призначена лише для вашої особистої рефлексії, і ви не зобов'язані ділитися нею з іншими, якщо не захочете."

План «Гендерної автобіографії»

1. Почніть з результатів розминки. З якого віку ви себе пам'ятаєте? Коли ви вперше відчули різницю між хлопчиками і дівчатками, чоловіками і жінками? Коли ви помітили неоднакове ставлення дорослих до хлопчиків і дівчаток?

2. З ким ви воліли грати у віці 5-8 років? Чи пам'ятаєте ви свої улюблені іграшки? Хто були вашими улюбленими героями казок або мультфільмів? Ваші улюблені ігри: рухливі або спокійні, групові або поодинокі? Яка була ваша одяг і зовнішній вигляд в ранньому дитинстві, в молодших класах, в підлітковому віці?

3. Що вам говорили в дитинстві про те, якою має бути дівчинка, яким повинен бути хлопчик? Як вам давали зрозуміти, якої поведінки від вас, як від хлопчика чи дівчинки, чекають оточуючі?

4. Гендерні процеси в школі. Поведінкові моделі, насаджувані вчителями: розрізнялися вони для хлопчиків і дівчаток? Ставлення вчителів до успішності та дисципліни хлопчиків і дівчаток - чи було воно диференційованим?

5. Відносини з батьками. Хто з батьків був вам ближче в дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці? Які правила відносин між представниками різної статі існували у вашій родині? Яким моделям відносин ви намагаєтеся слідувати?

6. Які якості ви найбільше цінуєте в чоловіках, які - у жінок? Чому? Чи вважаєте ви, що жінки і чоловіки страждають від гендерних стереотипів і норм, поширених в суспільстві?

7. Хто (або що), на вашу думку, більшою мірою вплинув на ваші склалася гендерні уявлення?

8. Виділіть найбільш часто зустрічаються механізми, прийоми, способи, що використовувалися оточуючими для формування вашої ідентичності та гендерних уявлень.

Учасники самостійно працюють над написанням своєї гендерної автобіографії протягом відведеного часу. Ведучий може ходити по аудиторії, відповідаючи на питання, що виникають.

5.Рефлексія (15 хв) [5]

- Що було найскладнішим під час написання автобіографії?
- Чи були якісь спогади несподіваними для вас?
- Які механізми гендерної соціалізації ви помітили у своєму житті найчастіше?
- Чи змінилося ваше розуміння процесу становлення гендерної ідентичності після виконання цієї вправи? Яким чином?
- Які висновки ви можете зробити для себе щодо впливу гендерних стереотипів на ваше життя?

- Чи виникло у вас бажання щось змінити у своїх гендерних уявленнях або поведінці?

Ведучий заохочує учасників ділитися своїми думками та почуттями, створюючи безпечний та підтримуючий простір для рефлексії. Важливо підкреслити, що кожен досвід є унікальним і цінним.

6. Аналіз та узагальнення результатів (10 хв) представлених у текстах гендерних автобіографій учасників, ведучий може проводити за такими напрямками: 1) систематизація і виділення найбільш часто зустрічаються механізмів і способів, що визначають характеристики гендерної ідентичності; 2) систематизація гендерних уявлень учасників [5].

6. Підбиття підсумків (5 хв)

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?
- Які аспекти тренінгу вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 7 «ГЕНДЕР І КРЕАТИВНІСТЬ»

Мета: Розглянути, як гендерні стереотипи можуть обмежувати творчий потенціал та самовираження. Сприяти розкриттю творчих здібностей учасників незалежно від їхньої гендерної належності.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Вправа «Асоціації» (15 хв) [33]

Мета: Виявити існуючі в учасників асоціації між гендером та різними видами творчості.

Матеріали: Фліпчарт або дошка, маркери.

Хід вправи. Напишіть на фліпчарті два слова: «Чоловік» та «Жінка». Запропонуйте учасникам по черзі називати види творчості, які, на їхню думку, традиційно асоціюються з чоловіками або жінками. Записуйте їхні відповіді у відповідні колонки. (Наприклад, для чоловіків: інженерія, ковальство, рок-музика; для жінок: вишивка, поезія, балет).

Після того, як названо достатньо асоціацій, проведіть коротке обговорення:

- Чи легко вам було наводити ці асоціації? Чому?
- Чи всі з названих видів творчості дійсно є виключно «чоловічими» або «жіночими»? Чи знаєте ви відомих жінок у «чоловічих» видах творчості та навпаки?
- Як ви думаєте, чому виникли такі стереотипні асоціації?

3. «Творча лабораторія: експеримент з нетиповим жанром» (40 хв)

Мета: Дати учасникам практичний досвід творчості в жанрі, який традиційно не асоціюється з їхньою статтю (або з їхніми особистими вподобаннями, можливо, через внутрішні стереотипи).

Матеріали: Різноманітні матеріали для різних видів творчості (наприклад, для «чоловіків» – набори для рукоділля, поетичні збірки, набори для малювання квітів; для «жінок» – конструктори, технічні креслення, інструменти для різьблення по дереву).

Хід вправи: кожному пропонується спробувати себе у творчому жанрі, який вони, можливо, ніколи б не обрали через гендерні стереотипи або власні упередження. Запропонуйте учасникам обрати матеріали, які їм найменш знайомі або здаються «нетиповими» для них. Дайте час (20-25 хвилин) для творчого експериментування.

Після завершення запропонуйте охочим поділитися своїми враженнями від процесу: чи було їм комфортно/некомфортно, що нового вони для себе відкрили, чи змінилося їхнє ставлення до цього виду творчості?

4. «Переосмислення казки» (20 хвилин)

Мета: Показати, як гендерні стереотипи вбудовуються в культурні наративи з дитинства та як їх можна творчо переосмислити.

Матеріали: Роздруковані короткі та добре відомі казки : "Попелюшка", "Білосніжка".

Хід вправи: Розділіть учасників на 2 групи. Кожній групі дайте одну або кілька казок. Завдання групи – переосмислити казку, свідомо змінюючи гендерні ролі персонажів, їхні мотивації та дії таким чином, щоб уникнути традиційних стереотипів. Після переосмислення кожна група презентує свою нову версію казки.

Рефлексія: Як зміна гендерних ролей вплинула на сюжет та сенс казки? Що ця вправа говорить нам про гнучкість творчості та можливість переосмислення звичних наративів?

5. Підбиття підсумків (5 хв)

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?
- Які аспекти тренінгу вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 8 «ГЕНДЕР І КОМУНІКАЦІЯ»

Мета: сприяти розвитку ефективних комунікативних стратегій, що враховують гендерні аспекти.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Вправа «Як розуміти співрозмовника»(10 хв) [15].

Мета: розвивати емпатію, вміння стати на місце іншої людини і побачити ситуацію з її боку.

Ресурси: цифра 9 без крапки на аркуші А4.

Хід проведення: На першому етапі тренер об'єднує учасників у дві команди. Потім між командами, які сидять навпроти одна одної, кладе аркуш з цифрою 9 і запитує: - Яка перед вами лежить цифра? (Цифра одна, а відповіді дві, бо для однієї команди це буде 9, а для іншої 6).

Потім тренер запитує: - Хто правий? І перевертає цифру.

Запитання для обговорення. - Що ви тепер бачите? Що відбулося? - Що допомагає зрозуміти співрозмовника, зміст його думок, висловлювань?

3. Вправа «Ярлики» (20 хв) [15].

Мета: показати значущість толерантної поведінки під час взаємодії з іншими, формувати навички безоцінювального спілкування.

Ресурси: набори розрізаних картинок (листівок або фотокарток, або пазлів) за кількістю груп (3 або 4 групи по 5-7 осіб залежно від кількості учасників), набори «корон» з виразами: «Усміхайся мені», «Будь похмурим», «Корчи мені гримаси», «Ігноруй мене», «Розмовляй зі мною так, ніби мені 5 років», «Підбадьорюй мене», «Кажі мені, що я нічого не вмію», «Жалій мене» (кількість корон має відповідати кількості учасників у групах).

Хід проведення: Тренер об'єднує учасників у групи по 5-7 осіб. Кожному він надіває на голову «корону» таким чином, щоб той не бачив, що на ній написано («корони» виготовляють з двох смужок білого паперу, склеєних по боках). Після цього кожній групі дається завдання протягом 10 хвилин скласти

цілу картинку з розрізаних шматочків, але звертатися під час роботи до учасника своєї групи потрібно так, як написано на його «короні».

Через 10 хвилин усі учасники по черзі (не знімаючи «корон») відповідають на запитання тренера: - Чи сподобалось вам, коли з вами спілкувалися таким чином? Після того, як усі висловляться, тренер пропонує учасникам зняти «корони» і вийти зі своїх ролей.

Запитання для обговорення - Чим у реальному житті можуть бути «корони»? - Як впливає наявність подібних ярликів на спілкування? - Як часто ми стикаємось із ситуаціями навішування ярликів? - Як ви почувалися у реальному житті, коли хтось навішував на вас ярлик? - Чи легко позбутися ярлика, коли його вже навішено? Як це зробити?

5. «Гендерний словник» (15 хв) [33].

Мета: дослідити, як одні й ті самі слова та фрази можуть мати різне гендерне забарвлення.

Матеріали: список слів або фраз, які можуть мати гендерні конотації (наприклад: «рішучий», «емоційний», «агресивний», «турботлива», «лідер»).

Хід вправи. Запишіть список слів/фраз на фліпчарті або роздайте кожному учаснику. Об'єднайте учасників у пари. Попросіть кожну пару обговорити кожне слово/фразу зі списку:

- Які асоціації у них виникають з цим словом/фразою?
- Чи змінюється значення або емоційне забарвлення слова/фрази залежно від того, чи застосовується воно до чоловіка чи до жінки? Як саме?
- Чи вважають вони ці слова/фрази стереотипними?

Після обговорення пари діляться своїми висновками з усією групою.
Рефлексія :

- Як мова відображає та підсилює гендерні стереотипи?
- Як ми можемо використовувати мову більш усвідомлено та нейтрально?

4. «Перефразовування » (15 хвилин) [15].

Мета: навчити учасників перефразовувати висловлювання, щоб зменшити вплив гендерних стереотипів та зробити комунікацію більш нейтральною та рівноправною.

Матеріали.Заздалегідь підготовлені картки з висловлюваннями : "Як для жінки, вона добре водить машину", "Він, як справжній чоловік, не показав своїх емоцій", "Дівчата зазвичай краще ладнають з дітьми", "Хлопці повинні бути наполегливими".

Хід вправи. Розділіть учасників на групи. Кожній групі дайте набір карток з висловлюваннями. Завдання кожної групи – переформулювати кожне висловлювання таким чином, щоб воно стало більш нейтральним, не містило гендерних стереотипів та підкреслювало індивідуальні якості, а не гендерну належність. Після виконання завдання кожна група ділиться своїми варіантами перефразовування та пояснює, які зміни вони внесли та чому.

Рефлексія:

- Як зміна формулювання впливає на сприйняття повідомлення?
- Чому важливо використовувати гендерно-нейтральну мову?

5. Дискусія «Сліпе інтерв'ю» (20 хвилин)

Мета: зменшити вплив гендерних стереотипів на перше враження та оцінку комунікативних навичок.

Матеріали: заздалегідь підготовлені записи коротких відповідей на однакові запитання від кількох різних людей .

Хід вправи.Попросіть учасників уважно прослухати кожне інтерв'ю. Після запропонуйте їм поділитися своїми враженнями про особу, яка говорить: які в неї комунікативні навички, який у неї характер, яка у неї може бути професія тощо. Заохочуйте не робити припущень щодо статі.Після обговорення розкрийте стать людини, яка була описана.

Рефлексія:

- Чи вплинули ваші попередні уявлення на вашу оцінку?
- Чи робили ви якісь гендерні припущення, навіть не усвідомлюючи цього?

- Як ця вправа допомагає нам бути більш об'єктивними в оцінці комунікації?

6. Підбиття підсумків (5 хв)

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?

ЗАНЯТТЯ 9 «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ»

Мета: сприяти критичному осмисленню поняття гендерної рівності, розвінчати поширені міфи.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Інформаційне повідомлення «Що насправді означає гендерна рівність?» (15 хв)

Мета: надати чітке визначення гендерної рівності та спростувати найпоширеніші міфи, використовуючи факти та аргументи.

Визначення гендерної рівності - рівні права та можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах життя (політичній, економічній, соціальній, культурній).

Розвінчання міфів

- Міф « Гендерна рівність – це уніфікація та стирання відмінностей». Реальність - гендерна рівність визнає та поважає відмінності між людьми, але виступає проти дискримінації за ознакою статі.

- Міф «Гендерна рівність вигідна лише жінкам».Реальність - гендерна рівність створює краще суспільство для всіх, звільняючи як жінок, так і чоловіків від обмежуючих стереотипів. Чоловіки також виграють від можливості бути більш емоційними, брати активну участь у вихованні дітей тощо.

- Міф «Гендерна рівність вже досягнута».Реальність - статистика показує нерівність у сферах оплати праці, представництво у владі, насильство за ознакою статі тощо.

- Міф «Гендерна рівність руйнує традиційні цінності». Реальність - гендерна рівність може трансформувати, але не обов'язково руйнує традиційні цінності, сприяючи більш справедливим та гармонійним стосункам.

- Міф «Гендерна рівність – це штучно нав'язана ідеологія». Реальність -гендерна рівність є питанням прав людини та соціальної справедливості, визнаним міжнародними конвенціями та стандартами.

3. Вправа «Країна рівності» (25 хв) [15].

Мета: сприяти формуванню поглядів та поведінки, орієнтованої на гендерну рівність.

Ресурси: аркуші для фліпчарту, фломастери, олівці, маркери.

Хід проведення: тренер об'єднує учасників у 3 групи і пропонує кожній групі уявити, що вони створюють «Країну рівності». При цьому кожна з груп отримує окреме завдання: зазначити, які особливості вияву та правила забезпечення гендерної рівності можуть бути на різних рівнях у суспільстві.

Отже ...

Група 1 – визначатиме, що має бути в «Країні рівності» на рівні сім'ї;

Група 2 – визначить, що має бути в «Країні рівності» на рівні громади (наприклад, району міста/області, де вони мешкають);

Група 3 – визначатиме, що має бути в «Країні рівності» на рівні держави (зокрема, законодавства, традицій тощо).

На виконання завдання групи отримують 10 хвилин, після чого мають презентувати свої ідеї.

4. Руханка «3 днем народження!» (5 хв) [33]

Попросіть групу, не вимовляючи жодного слова, а лише за допомогою жестів і міміки вишикуватися в одну шеренгу за днями народження, починаючи з 1 січня.

6. Вправа «Нове покоління обирає» (30 хв) [33]

Мета: Визначити роль реклами в формуванні та закріпленні гендерних стереотипів. Проаналізувати, як відображається гендерний компонент у змісті й формі реклам різного типу: патріархатних, нейтральних, гендерно чутливих. Навчити створювати рекламу, коректну за формою та змістом (гендерно нейтральну та/або гендерно чутливу).

Опис вправи: Об'єднайте дітей у три малі групи. Запропонуйте групам придумати рекламу якогось товару (це можуть бути як різні, так й однакові товари для всіх груп).

Попросіть одну групу рекламувати товар традиційно, відображаючи патріархатний підхід, другу – рекламувати товар гендерно нейтрально, третю

групу під час підготовки «рекламного ролика» попросіть бути гендерно чутливою. Поясніть кожній групі, у чому особливість їхнього підходу до реклами. Ця частина завдання має бути відома лише тій малій групі, що його отримала, тобто кожна група знає лише власну позицію і не знає позицій інших груп.

Попросіть кожну групу розіграти свій «рекламний ролик», не називаючи його тип. Нехай діти після презентацій самі визначають тип реклами (патріархатна, нейтральна, гендерно чутлива). По закінченні презентацій попросіть усіх вийти з ролей. Проведіть обговорення у загальному колі:

- 1) Що ви побачили у кожному з «рекламних роликів»?
- 2) Чим вони відрізнялися?
- 3) Як ви гадаєте, який ролик створювати легше? Який складніше?
- 4) Для чого ми виконали цю вправу?

5. Підбиття підсумків (5 хв)

- Що було вашим найбільшим досягненням під час цього тренінгу?
- Які були найбільші виклики або перешкоди, з якими ви зіткнулися під час тренінгу, і як ви їх подолали?
- Які аспекти тренінгу вам сподобалися найбільше, а які, можливо, хотілося б покращити?

ЗАНЯТТЯ 10 «ГЕНДЕР І МАЙБУТНЄ»

Мета: Спонукаати учасників до роздумів про власну роль у побудові більш гендерно-рівноправного суспільства.

1. Стартові завдання. Назвати тему і мету тренінгу . Приймаємо правила тренінгу (5 хв).

2. Вправа «Сад справедливості» (20 хв) [33]

Мета: Визначити пріоритети у гендерній політиці та послідовність їхньої реалізації. Навчити використовувати запропоновані схеми для аналізу соціальних ролей.

Опис вправи: Об'єднайте дітей у малі групи, попросіть намалювати на великому аркуші дерево справедливості, у якому:

коріння – це підходи, цінності, вчення, яких варто дотримуватися для досягнення справедливості;

стовбур – політика, система, процедура, програма, які можна використовувати для досягнення справедливості -

крона і листя – результати, що з'являться, коли будуть подолані дискримінація і нерівність.

Уточніть, що необхідно не лише намалювати дерево, а й записати словами підходи, програми, досягнення тощо. Попросіть кожну групу презентувати своє «Дерево справедливості», подякуйте всім за роботу. Продовжіть обговорення у загальному колі. Запитайте у дітей:

- Які почуття й думки викликають наші дерева справедливості? Які знання, досвід і навички ми отримали? У чому може допомогти ця вправа? У чому символізм цієї вправи?

Закінчіть вправу мажорною сентенцією, наприклад: «Дерева ростуть довго, бо чим швидше ми їх посадимо, тим скоріше вони виростуть», «Сад починається з одного посадженого дерева» .

3. Колаж «Майбутнє, яке я обираю» (30 хв)

Мета: заохотити учасників до візуалізації бажаного майбутнього, де панує гендерна рівність, та визначення власного внеску в його створення.

Матеріали: Папір, кольорові олівці/фломастери для кожного учасника.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам уявити, яким би вони хотіли бачити світ через 10-15 років у контексті гендерної рівності. Попросіть їх зобразити цей світ на папері. Це може бути малюнок, схема, колаж із символів – будь-яка форма візуалізації. Заохочуйте відобразити конкретні зміни, які вони хотіли б бачити у різних сферах життя (родина, робота, освіта, культура тощо).

Після завершення малювання запропонуйте охочим поділитися своїми візіями майбутнього в загальному колі та приклеїти їх на загальну дошку.

Рефлексія:

- Які спільні риси ви помітили у візіях майбутнього?
- Які особисті цінності лежать в основі цих бажань?

4. Руханка «Фруктовий салат» (5 хв) [33]

Всі сидять на стільцях у колі, окрім ведучого, який кожному дає назву фрукта: апельсин, лимон, банан, ананас. Потім ведучий називає один із цих фруктів, а ті, хто його представляє, міняються місцями. Кому не вистачило місця, продовжує гру. Якщо ведучий вимовляє: «Фруктовий салат», то місцями мають помінятися всі.

5. Мозковий штурм «Мій внесок у гендерну рівність» (20 хв)

Мета: Спонукає учасників до конкретних дій та визначення власної ролі у просуванні гендерної рівності у своєму повсякденному житті.

Матеріали: Папір та ручки для кожного учасника.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам індивідуально подумати про те, які конкретні кроки вони можуть зробити у своєму житті для сприяння гендерній рівності. Це можуть бути невеликі щоденні дії або більш масштабні ініціативи. Відповісти на такі запитання:

- Які гендерні стереотипи я помічаю у своєму оточенні? Як я можу на них реагувати?
- Як я можу підтримувати людей, які стикаються з гендерною нерівністю?

- Які свої власні переконання та установки я хотів би переглянути з точки зору гендерної рівності?

- Які конкретні дії я можу вчинити вдома, на роботі, у спілкуванні з друзями для просування гендерної рівності?

Попросіть кожного записати 2-3 конкретні дії, які вони планують здійснити протягом найближчого часу. Заохочуйте бути реалістичними у своїх планах.

6. Вправа " Віночок" (10 хвилин) [33].

Мета: оформлення підсумків

Усі присутні по черзі кладуть руку на плече один одному ліворуч (або праворуч, але все в одному напрямку) і дарують «подарунки» – ті знання або навички, які були придбані протягом занять. Наприкінці віночок-коло замикається.

Тренер говорить, що, забираючи руку, ми не розриваємо наше коло, можемо згадати про нього і в радісну, і у сутужну хвилину – нехай наше коло завжди дає нам підтримку.